T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

PEYAMİ SAFA'NIN AHLÂK ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ŞİRİN

Danışman
Prof. Dr. Naim ŞAHİN

KONYA - 2010

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA' DA TEORİK AHLÂK

İKİNCİ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA'DA PRATİK AHLÂK

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
der.	: derleyen
haz.	: hazırlayan
İst.	: İstanbul
mad.	: maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mö.	: Milattan önce
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri ve devamı
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Peyami Safa, 1899–1961 yılları arasında yaşamış önemli bir yazardır. O, kitaplarının yanı sıra gazetelerde de uzun yıllar yazılar yazmış, bu yazılarıyla geniş yankılar uyandırmıştır. Büyük zorluklar içerisinde büyümesine rağmen hayatla mücadelesini asla bırakmamış, düşüncelerini ne pahasına olursa olsun yüksek sesle dile getirmiştir.

Peyami Safa'nın eserleri üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Din ve aile, muhafazakârlık, mistisizm, romanlarında kadın, toplum anlayışı, doğu-batı mesafesi gibi başlıklar yapılan çalışmalardan sadece birkaçıdır. Fakat Peyami Safa'nın ahlâk anlayışı hakkında bir çalışmanın yapılmadığını tespit ettik. Biz bu çalışmamızda, Peyami Safa'nın ahlâk anlayışını ele aldık.

Peyami Safa, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamıştır. Bu nedenle aynı topraklar üzerinde bir devletin yıkılışını ve başka bir devletin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Siyasi değişimle beraber gelen ahlaktaki değişimleri de gözlemlemiş ve tespit etmiştir.

Peyami Safa, yaşadığı toplumu son derece iyi tahlil eden bir yazardır. Bu tahlillerin arasına ahlâki değişim hakkındaki görüşlerini de yansıtmıştır. Peyami Safa'nın ahlâk anlayışını sadece değişen memleket şartları oluşturmamıştır. Onun ahlâk anlayışını; memleketin insanlarının batılılaşma özentileri de etkilemiştir.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında, genel olarak ahlâkın tanımı, Peyami Safa'nın hayatı, kişiliği ve eserleri üzerinde durduk.

Birinci bölümde, Peyami Safa'da teorik ahlâk başlığı altında; insanın mahiyeti, ahlâki değerler, ahlâkın din, aile ve vicdan kavramlarıyla ilişkisi ve farklı ahlâk anlayışlarına yer verdik.

İkinci bölümde, Peyami Safa'da pratik ahlâk başlığı altında; faziletler ve reziletler, insanın fiilleri, ahlâkın bozulma sebepleri, nefsin hastalıkları ve tedavisi konularına değindik.

Çalışmamızda bana yol gösterip, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, başta danışman hocam Prof Dr. Naim ŞAHİN'e, Prof Dr. Hüsameddin ERDEM'e, Prof Dr. Bayram DALKILIÇ'a, Prof Dr. Süleyman TOPRAK'a çok teşekkür ediyorum.

Zehra ŞİRİN

KONYA- 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	**Adı Soyadı**	**ZEHRA ŞİRİN**	**Numarası:054245021004**
	Ana Bilim / Bilim Dalı	**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ/ DİN FELSEFESİ**	
	Danışmanı	**Prof.Dr. Naim ŞAHİN**	
Tezin Adı		**PEYAMİ SAFA'NIN AHLAK ANLAYIŞI**	

ÖZET

On dokuzuncu yüzyılın önemli düşünürlerinden olan Peyami Safa birçok konuda eser yazmıştır. Bu çalışmada; düşünürün yazdığı eserlerden yola çıkarak Peyami Safa ahlâk anlayışı ele alınmıştır.

Çalışmamızda, Peyami Safa'nın hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgilere yer verildi. Ahlâk konusuna genel bir bakış yapılarak, Peyami Safa'nın ahlaka bakışı teorik ve pratik ahlak anlayışı başlıkları altında incelenmeye çalışılmıştır.

Peyami Safa'ya göre ahlak, ilk insandan günümüze kadar hayatın her alanını ilgilendiren önemli bir olgudur. Ahlâk birey için önemli olduğu kadar toplumsal yaşantı için de önemlidir. Çünkü insanları ayakta tutan ahlâk, bu sayede toplumların ayakta kalmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda her milletin kendine özgü bir ahlâk anlayışı vardır denilebilir. Dolayısıyla toplumdan topluma ahlâk kuralları zaman zaman değişiklik arz edebilir. Peyami Safa'nın ahlak anlayışı din kaynaklı olup toplumun ve ailenin korunması temeli üzerine kuruludur.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlak, Peyami Safa, Aile

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZEHRA ŞİRİN	Numarası:054245021004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ/ DİN FELSEFESİ	
	Danışmanı	Prof.Dr. Naim ŞAHİN	
Tezin İngilizce Adı		PEYAMİ SAFA'S UNDERSTANDİNG OF MORALİTY	

SUMMARY

Peyami Safa the important thinkers of the nineteenth century, has written a lot of works, on variety of subjects. In this study, based on the works written by thinker, Peyami Safa's ethics are discussed.

In our study the information about Peyami Safa's life, scientific personality, and works was included. By making a general point of view of morality, it is examined under the headings of Peyami Safa's view of morality, and his theoretical and practical understanding of moralitiy.

Moralitiy according to Peyami Safa; from the first person to present, a significant phenomenon concerning all spheres of life as the morality is important for individual; it is also important for social life as well. Because it is the morality which is holding people standing so that it remainssociety standing. In this context, it can be said that every nation has a unique understanding of morality. So, code of ethics may sometimes vary from society to society. Peyami Safa's sense of morality from religion is built on the foundation of protection of society and family.

Key Words: Morality, Religion, Peyami Safa, Family

GİRİŞ

I.GENEL OLARAK AHLÂKA DAİR YAPILAN TANIM VE DEĞERLENDİRMELER

Ahlâkla ilgili tanım ve değerlendirmeleri şu şekilde sıralayabiliriz. İlki ahlakın huy olarak yapılan tanımıdır. Bu bağlamda ahlâk; insanın iyi ve kötü olarak vasıflandırmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır.[1]

Huy olarak ele aldığımız ahlâk kavramı, "hulk" kelimesinin çoğulu olup, seciye, din, tabiat, insanın iç dünyasını ve dış dünyasını anlatan bir kavramdır. Dilimizde genellikle "hulk" değil de ahlâk kelimesi kullanılmaktadır.[2] "Hulk" insanın ruhi tarafını, iç davranışlarını, "halk" ise bedenî olanı nitelendirmede kullanılmaktadır. "Halk" gözle görülebilen bedenin tamamı, dış görünüm ve şekline; "hulk" ise iç seziyle idrak edilen kuvvet, huy ve tabiata yani manevi olana mahsustur.[3] Birileri "şu adam hulken iyi halken güzeldir" dediğinde, hem ruhen, hem de dış görünüş; şekil olarak hoşlanılan bir kişiden bahsediyor demektir.[4] Hulk, tabiat manasında da kullanılmaktadır. Bu yönüyle ahlâkın doğuştan gelen temel kuvvetlerinden olup ruhi kuvvetlerin tabiî dereceleridir. Huy da tabiatın gelişmiş tekâmül etmiş şeklidir.[5]

Ahlâkın huy olarak yapılan tanımlarına A. Hamdi Akseki (1887–1979)'nin yaptığı tanımı da ekleyebiliriz. Ona göre ahlâk, hulk, tabiat ve seciye demektir. Buna huy da denir. Seciye ve huy denilen şey insanda yerleşmiş bir melekedir. Diğer bir tabirle huy; insan nefsinde meydana gelen, sabit ve sakin olan bir melekedir ki; o meleke sebebiyle nefisten fiiller kolayca ortaya çıkar, fikre ve iyice düşünmeye muhtaç olmaksızın, yani zihni yormaksızın, güçlük çekmeyerek kolaylıkla nefisten fiillerin çıkmasına sebep olur. O halde huy; aslı ve kaynağı itibariyle melekelerden

---

[1] Çağrıcı, Mustafa, Aydın, Mehmet, "Ahlâk", DİA, c.2, İst., 1988, s.13
[2] Çağrıcı, Mustafa, Aydın, Mehmet, "Ahlâk", DİA, c.2, İst., 1988, s.13; Erdem, Hüsameddin, Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996, s.53, Erdem, Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, Konya, 2003, s.13; Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 2002, s.380; Kılıç, Recep, Ahlâk'ın Dini Temeli, Ankara, 1996, s.1; Akseki, Ahmet Hamdi, Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı, Ankara, ts., s.28
[3] Erdem, Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, Konya, 2003, s.13; Gazali, İhya u Ulumi'd-Din, III. (çev. Ahmet Serdaroğlu), İst., 1989, 125.
[4] Erdem, Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, Konya, 2003, s.13
[5] Erdem, Hüsameddin, Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996, s.54

ve batinî kuvvetlerdendir."[6] Bu meleke sayesinde her fert, irade ve duygu kuvvetlerini kendine mahsus bir tarzda kullanır.[7]

Ahlâkın bir diğer tanımı şöyledir: İnsanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konmuş kaideler bütünüdür.[8] Bu kaideler olmasaydı, insanların bir arada yaşamalarında problemler olurdu. Bundan dolayı ahlâkın sosyal yönü de vardır. Bu sosyal yönde ortaya çıkan en bariz özellik, ahlâkın bir inanç ve düşünce sistemi olmasıdır; insanın üzerindeki elbise ve başındaki şapka gibi maddi bir varlığı yoktur.[9]

İslam düşüncesinde "huluk" ve " ahlâk" kavramları, iyi ve kötü huyları fazilet veya rezil davranışları ifade etmek için kullanılmıştır.[10]

Ahlâka dair Batı'da yapılan tanımlar ahlâk, daha çok bir toplumda geçerli olan davranış kuralları ile ilgilidir. Yani "ahlâk; belli bir dönemde, belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının ve ilkelerinin toplamıdır."[11]

Yukarıda doğu ve batı toplumuna göre yapılan tanımların yanında ahlâk: "mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü; bir kimsenin iyi nitelikleri ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü veya huy olarak tanımlanır. İnsanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler bütünü ya da kurallar toplamıdır."[12]

Bu tanımların dışında ahlâkı, bilgi ya da bilim olarak tanımlayanlar da olmuştur. Ahlâkın bir bilim olduğunu düşünenler ahlâkı, iyiyle kötünün ayrılabilmesi için ölçütler koyan bilim olarak da tanımlamışlardır.[13] Örneğin Aristoteles (M.Ö. 384–322) "*Nikomakos'a Ethik"* adlı kitabında ahlâkı (Ethik) temel anlamda karakter ilmi olarak tanımlamıştır.[14] Ahlâkın bilgi olduğunu düşünenler ise ahlâkı, insanın hareketlerinden yani seciyesinden bahseden bir bilgi şeklinde tarif etmişlerdir.[15]

---

[6] Akseki, Ahmet Hamdi, a.g.e., s.28
[7] Akseki, Ahmet Hamdi, a.g.e., s.29
[8] Güngör, Erol, Ahlâk Psikolojisi Ve Sosyal Ahlâk, İst., 1998, s.11-12
[9] Güngör, Erol, a.g.e., s.19
[10] Çağrıcı, Mustafa, İslam Düşüncesinde Ahlâk, İst., 1985, s.5
[11] Akarsu, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1984, s.7
[12] Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, İst., 2000, s.16
[13] Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Sözlüğü, İst., 1970, s. 285
[14] Aristoteles, Nikomakhos'a Ethik, (çev. Saffet BABÜR), Ankara 1998, s. 1103.
[15] İzmirli, Celaleddin, Dini Ahlâk Bilgisi, s.5

Kısaca insan ve davranışlarıyla ilgili olan ahlâkın pek çok tarifi yapılmıştır. Ahlâk, insan ve onun akıl, irade ve vicdan gibi ahlâki kabiliyetleri ile öfke, şehvet vb. duygularını ve bunlardan doğan fazilet ve reziletleri açıklar.

Ahlâka dair yapılan tanımlar ve değerlendirmelerden sonra Peyami Safa'nın ahlâk anlayışına zemin hazırlaması açısından onun hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermenin gerekli olduğunu gördük.

II. PEYAMİ SAFA'NIN HAYATI İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Peyami Safa'nın hayatı hakkında bilgi vermenin onun düşüncelerinin oluşumunu anlamamız açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

II.1. Hayatı

Peyami Safa, 1899 yılında İstanbul'da doğdu. Babası ünlü şair İsmail Safa annesi ise Server Bedia Hanım'dır. İsmi Tevfik Fikret tarafından konulmuştur.[16]

Peyami Safa'nın ailesinde belirli bir sanat ve fikir birikimi mevcuttur.[17]

Peyami Safa'nın hayatını şekillendiren olaylardan biri, Abdülhamit tarafından Sivas'a sürgüne gönderilen babasının henüz o iki yaşında iken vefat etmesidir. Annesi Server Bedia Hanım, Sivas'tan çocuklarını alıp İstanbul'a dönmüştür.[18] Peyami Safa'nın çocukluğu anlatılırken her şeye rağmen son derece meraklı bir yapıya sahip olduğundan söz edilmektedir. Evde konuşulanları büyük bir merakla dinlediği ve çabuk öğrendiği söylenmektedir. Altı yedi yaşlarında iken babasının arkadaşlarından Abdullah Cevdet'in hediye ettiği *Petit Larousse'u* yutarcasına okuyup kendi kendine Fransızca öğrenmeye başlamıştır. "Menbau'l İrfan" adlı ibtidai mektepteki ilk tahsili sırasında yakalandığı bir hastalık yüzünden kendini birden doktorların, hastabakıcıların, ilaç kokularının, psikoloji ve tıp kitaplarının arasında bulmuştur. Henüz dokuz yaşındayken sağ kolunda, on yedi yaşına kadar acılar, psikolojik buhranlar içinde kıvrandıran bir mafsal iltihabı başlamıştır.[19]

---

[16] Ayvazoğlu, Beşir, Doğu Batı Arasında Peyami Safa, İst., 2000, s.11
[17] Göze, Ergun, Peyami Safa'nın Hayatı, İst., 1987, s.7
[18] Göze, Ergun, a.g.e., İst., 1987, s.8
[19] Ayvazoğlu, Beşir, a.g.e., s.12-13

Hastalığı yüzünden yeterli gelişim gösteremeyen Peyami Safa, 1910 yılında başladığı Vefa İdadîsi'ni ailesinin maddi imkânsızlıkları nedeniyle yarım bırakmak zorunda kaldı.

İki yaşında babasını kaybetmesi, fakirlik, kimsesizlik ve hastalık yüzünden çocukluğunu mutlu bir şekilde geçirememiştir. Üstelik liseden ayrılmak zorunda kaldığı için düzenli bir eğitim görememesi, hayatının bu döneminde Peyami Safa' nın kendine güvenini yitirmesine yol açmıştır. Bu durumun onda aynı zamanda itici bir güç ve çalışma azmine dönüştüğü de söylenebilir. Sünnetinde Abdullah Cevdet'in hediye ettiği *Petit Larousse'u* okuyarak başladığı Fransızcası hızla ilerlerken, tıp, psikoloji ve felsefe meselelerine, dolayısıyla hummalı bir okuma faaliyetine yönelmiştir. On yedi yaşına doğru, insan ruhunun mahiyetine dair merakı, hayatına mana kazandırmak ihtiyacıyla büsbütün artmıştır. Peyami Safa'nın kendi ifadesiyle felsefe, tecessüslerini yatıştırmak şöyle dursun, şüphelerini büsbütün ayaklandırmıştı.[20]

Peyami Safa, Vefa İdadisi'nden ayrıldıktan sonra geçim sıkıntısı çeken annesinin yükünü hafifletmek amacıyla Posta Telgraf Nezareti'ne müracaat etmiş ve küçük yaşına rağmen imtihanda büyük bir başarı göstererek burada göreve başlamıştır. Bir süre sonra buradan ayrılarak Boğaziçi'ndeki Rehber-i İttihad Mektebi'nde muallimlik yapmış, Vefa İdadisi'nde okuduğu yıllarda Keteon Matbaası'nda şarkı istinsah etmiş ve para kazanmak için ilginç yollar denemiştir.

Piyano Muallimesi adlı bir hikâye, sonra da Eski Dost adlı bir roman denemesi yapmıştır. Aynı yıllarda şiir de yazmıştır. Dedesi, babası ve amcaları şair olan Peyami Safa, şair olması için aşağı yukarı bütün şartlar hazır olduğu halde, şiirde ısrar etmemiştir. İlk kitabını Vefa İdadisi'ndeki öğrenciliği yıllarında çıkartmıştır.[21]

Peyami Safa, bir yazı vasıtasıyla tanıştığı Nebahat Safa Hanımla evlenmiş. Ondan Merve adlı bir oğlu olmuş, Merve her zaman yapıca zayıf bir çocukmuş,

[20] Ayvazoğlu, Beşir, a.g.e., s.13-14
[21] Ayvazoğlu, Beşir, a.g.e., s.13-14

askere gitmiş ve orada vefat etmiştir.[22] Peyami Safa, bu acıyla çok sarsılmıştır. Kısa bir süre sonra 16 Haziran 1961'de vefat etmiştir.[23]

Peyami Safa'nın babasının sürgüne gönderilmesi, orada vefatı Safa ailesine büyük bir yıkım olmuştur. Memleketin içinde bulunduğu kargaşa ortamı onun ekonomik zorluk çekmesine neden olmuş ve Peyami Safa, fakirlikle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ekonomik huzura hiçbir zaman kavuşamamıştır. Yazarak geçimini sağladığı için eserlerinin yanı sıra "Server Bedi" mahlasıyla para için kitaplar da yazmıştır. Bu konuda Peyami Safa şöyle demektedir: "On dokuz senelik yazı hayatımda bu cemiyet bana bir hafta istirahat hakkı vermemiştir."[24]

Server Bedi mahlasıyla yazı yazması bazı nüktelere de sebep olmuştur. Nüktelerden birinin sahibi Necip Fazıl'dır. Peyami Safa'dan bahsederken şöyle demiştir: "Peyami Safa mı? Tanırım kendisini… Server Bedi'nin evinde oturur."[25]

Sanat hayatında yaşadığı bu çalkantıların yanında aile hayatında da pek mutlu olamamıştır. Merve'nin doğumundan sonra eşi ile arası açılmıştır. Aynı zamanda Nebahat Hanım Merve'nin doğumundan kısa bir süre sonra tekerlekli sandalyeye mahkûm olmuştur. Ne yazık ki Peyami Safa huzurlu bir hayat sürememiştir. Sıkıntılı ve zaruretler içerisinde geçen hayatının yanında ilmi kişiliği nasıl bir gelişim göstermiştir?

II.2. İlmi Kişiliği

Peyami Safa'nın ilmi kişiliği ele alındığında ortaya çıkan husus, onun kişiliğinin çok farklı olduğudur. Çünkü Peyami Safa, bakış açısı geniş olan bir yazardır.[26] Peyami Safa düzgün bir tahsil görmemiş ve Fransızcayı kendi gayreti ile öğrenmiştir.

Peyami Safa'nın hayatına Osmanlı Devleti'nin son zamanlarının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarının sancıları yansımıştır. I. Dünya savaşı ve mütareke yılları onun kişiliğinin ve fikirlerinin belirgin çizgilerini oluşturan yıllardır. Bu yıllarda İttihat ve Terakki'nin başarısızlığı, özellikle Enver Paşa'nın yetmiş bin

---

[22] Göze, Ergun, a.g.e., s.15
[23] Kösoğlu, Nevzat, Peyami Safa'nın Eserleri ve Kişiliği, Ankara, 2002, s. 38
[24] Göze, Ergun, a.g.e., s.13
[25] Göze, Ergun, Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası, İst., 1968, s.15
[26] Göze, Ergun, a.g.e., s.19

Türk'ün donarak ölmesine sebep olduğu Sarıkamış macerasının dehşet verici hatırası yüzünden "Büyük Türk Birliği" hülyasının öldüğü yıllardır. Arapların isyanı ve Arnavutluk'ta Müslüman Arnavutların isyancıları desteklemesi yüzünden İslam kardeşliği ideali de zeminini kaybetmiştir. Garpçılığın ise artık hiçbir cazibesi yoktur. İçinde bulunulan bu durum, büyük savaş yıllarında gerileyen milliyetçilik duygularının yeniden, fakat farklı bir muhteva ile yükselişine yol açmıştır.[27] Ardından Trablus ve Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Cumhuriyet yönetimi, Halifeliğin kaldırılışı ve Batı toplumunun ilerleyişine ayak uydurma çabaları birbirini takip etmiştir. Bir anda baş döndürücü bir hızla Türk toplumunun çehresi değişmiştir. Batılılaşma yanlış algılanmış, Batının bilimsel ilerleyişi yerine kültürel ögeleri benimsenmeye çalışılmıştır. Dönemin bütün çalkantıları bu topraklarda yaşayan her insan gibi Peyami Safa'yı da etkilemiş ve onun dünya görüşünü şekillendirmiştir. Peyami Safa, "Nereye gidiyoruz?", "Biz kimleriz?", "Bu gençlik ne yapıyor?" gibi sorular sormaya ve cevaplarını aramaya başlamıştır. Ömrü boyunca düşüncelerinin mücadelesini vermiştir. Necip Fazıl, Peyami Safa'yı kendine has üslubu ile şöyle anlatmıştır:

"Kafası vardı.
Kültürü vardı.
Cümlesi vardı.
Üslubu vardı.
İç dünyası vardı.
Hafakanları vardı.
Çilesi vardı.
Metafizik arayıcılığı vardı.
İmanı vardı, şüphesi vardı.
Nefs murakabesi vardı.
Diyalektiği vardı.
Cesareti vardı.

---

[27] Ayvazoğlu, Beşir, a.g.e., s.17

Hâsılı, bir fikir ve sanat adamında bulunması gereken özelliklerden pek çoğu vardı.”[28]

Kendi kendine öğrendiği Fransızcasıyla bir taraftan karnını doyuracak parayı kazanmak için okuyup yazarken diğer taraftan da aklını doyurmak için araştırıcı bir ruhla okuyup kendini yetiştirmiştir. Her kitap onun için ayrı bir ufuk olmuş. Fikirlerine yön vermesi kolay olmamıştır. Uzun müddet bitaraf kalmıştır. Karar vermemiş, verememiştir. Bunu, “Her fikir yüzde elli doğru yüzde elli yanlıştır.” diye ifade ettiği günler olmuştur.[29]

Peyami Safa, durmadan hakikate ve daha güzele koşan bir düşünce gücü, ışıklı bir zekâ örneği oluşu ve sistemci olmayışı, inançlı bir insan oluşu ile tanınmıştır. Kendisi de inançlı olduğunu yazmıştır.[30] Bu düşünce tarzı Peyami Safa’nın şahsiyetini ve fikirlerini doğal olarak da eserlerini etkilemiştir. Ahlâk anlayışı bu düşünceleri etrafında şekillenmiştir.

II.3. Eserleri

II.3.1. Roman ve Hikâyeler

1-Bir Mekteplinin Hatırası, Karanlıklar Kralı (1914)
2- Gençliğimiz (1932)
3-Siyah Beyaz Hikâyeler (1923)
4-Sözde Kızlar (1923)
5-Şimşek (1923)
6- Mahşer (1924)
7-Bir Akşamdı (1924)
8-İstanbul Hikâyeleri (eski harf, tarihsiz)
9-Süngülerin Gölgesinde (1924)
10-Bir Genç Kız Kalbinin Cürmü (1925)
11-Canan (1925)
12- Dokuzuncu Hariciye Koğuşu(1930)
13- Atilla (1931)

---

[28] Kösoğlu, Nevzat, a.g.e., s. 45
[29] Göze, Ergun, a.g.e., s. 20
[30] Safa, Peyami, Din İnkılap İrtica (Objektif 4), İst., 1976, s. 27

14- Fatih-Harbiye (1931)

15- Bir Tereddüdün Romanı (1933)

16- Matmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949)

17- Yalnızız (1951)

18-Biz İnsanlar (1959)

II.3. 2. Server Bedi İmzalı Eserler (Roman ve Hikâyeler)

1- Hey Kahpe Dünya (1922)

2- Cingöz Tehlikede (1924)

3- Seni Seviyorum (1924)

4- Yürü Yavrum Yürü (1924)

5- Uçurumda İnsanlar (1925)

6- Unutulmayan Sevgili (1925)

7- Cingöz Recai'nin Harikulade Sergüzeştleri (1935)

8- Cingöz Recai'nin Maceraları(1935)

9- Cumbadan Rumbaya (1936)

10- Cingöz Kafeste (1944)

11- Cingözün Ziyafeti (1944)

12- Cingöz Recai'nin En Son Maceraları (1962), vd.

II.3. 3. Fikir Eserleri

1- Büyük Avrupa Anketi (1938)

2- Türk İnkılâbına Bakışlar (1938)

3- Felsefi Buhran (1939)

4- Millet ve İnsan (1943)

5- Sosyalizm (1961)

6- Mistisizm (1962)

7- Nasyonalizm (1962)

8- Doğu-Batı Sentezi (1963)

9- Nasyonalizm- Sosyalizm- Mistisizm (1968)

10- Osmanlıca-Türkçe Uydurmaca (1970) vd.

II.3. 4. Kimdir, Nedir? Serisi

1-Atatürk Kimdir?

2-Faşizm Nedir?

3-Karl Marks Kimdir?

4-Liberalizm Nedir?

5-Marksizm Nedir?

6-Mussolini Kimdir?

7-Rousseau Kimdir? vd.

II.3. 5. Biyografiler (Eski Harfle Tarihsiz)

1- Büyük Halaskarımız Mustafa Kemal Paşa

2- Mübeccel Serdarımız Fevzi Paşa

3- Anadolu Gazalarındaki Mühim Hizmetler

4- Resmi Tercüme-i Hali ve Şahsiyeti

5- İsmet Paşa – Çocukluğu ve Gençliği- Orduda ve Anadolu'daki Hayatı, vd.[31]

Ahlak, hangi açıdan tanımlanırsa tanımlansın ahlakta amaç insanların mutlu olmasını sağlamaktır. Ahlakı dinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü insanlar ahlaki değerlerde değişimin olmaması için dini değerlere sıkı sıkıya bağlıdır. Ahlaki değerlerin değişiminin istenmemesinin nedeni de toplumsal anlamda çözülmelere neden olacak olmasıdır. Bu değişimin karşısında olanlardan biriside Peyami Safa'dır.

Hayatı zorluklar içinde geçen ama fikirleri ve idealleri uğruna yılmadan çalışan Peyami Safa, pek çok eser meydana getirmiş, hayatı ve eserleriyle yakın tarihimizin ahlâk anlayışına ışık tutan bir yazar olmuştur. Hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermiş olduğumuz Peyami Safa'nın ahlâk görüşünü daha iyi anlamak için teorik ahlâk başlığı altında Peyami Safa'ya göre ahlâkın kaynağı ve mahiyeti, insanın mahiyeti, ahlâki değerler, ahlâkın diğer alanlarla ilişkisi, farklı ahlâk anlayışları ve ahlâkın değişip değişmeyeceği problemi hakkındaki düşüncelerini ele almaya çalışalım.

[31] Timurtaş, Faruk,K.; Ergun Göze, Peyami Safa'dan Seçmeler, İst., 1976, s.19- 20

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA'DA TEORİK AHLÂK

Ahlâkın bir teorik bir de pratik yönü vardır. Ahlâkın teorik yönünde, Ahlâka dair problemler ele alınmakta ve ahlâk felsefesi yapılmaktadır. Mesela "İyi nedir?", "Kötü nedir?'', "İnsan davranışlarının gayesi var mıdır?", "Vicdan nedir?", "Vicdan iyi ile kötüyü ayırabilecek güçte midir?" gibi sorular Ethik'in belli başlı temel soruları arasında yer almaktadır. Bu sorulara cevap teşkil edebilecek ve iyi-kötü değerleri üzerine birçok ahlâk ekolleri ve sistemleri kurulmuş ve bunların felsefesi yapılmıştır.[32] Pratik ahlakta ise teorik ahlakın ortaya koyduğu kanun ve kuralları, uygulama alanlarında, fert ve topluma uygulama şekillerinden bahseder. [33] İkinci bölümde konu ile ilgili geniş bilgi verilecektir.

Acaba Peyami Safa, yukarıdaki teorik ahlakla ilgili sorulara ne tür cevaplar vermekte ve nasıl çözümlemeler yapmaktadır? Bu sorular üzerinde Peyami Safa'nın düşüncelerine yer vermeden önce onun ahlâkın mahiyeti ve kaynağına yönelik düşüncelerine yer verelim.

I. PEYAMİ SAFA' DA AHLÂKIN KAYNAĞI VE MAHİYETİ

Eserlerinde ahlâka dair çokça bilgi bulunmasına rağmen tespit edebildiğimiz kadarıyla Peyami Safa'da ahlâkın derli toplu bir tanımı bulunmamaktadır. Peyami Safa 1959 yılında Tercüman gazetesinde yazdığı yazısında ahlâka dair şöyle demektedir: Fransızcada 'moral' kavramıyla özdeş olarak kullanılan ahlâk, özünde maddi olmayan şey demektir.[34] Peyami Safa ahlâkı bilinen bir bilgi olmasından ziyade yaşanılan bir şey olarak tanımlamakta ve ahlâk "öğretilmez alıştırılır" diye ifade etmektedir.[35]

---

[32] Erdem, Hüsameddin, Bazı Felsefe Meseleleri, Konya, 1999, s. 39
[33] Erdem, Hüsameddin, Ahlak Felsefesi , s.103
[34] Safa, Peyami, Din İnkılap İrtica (Objektif 4), İst., 1976, s. 28
[35] Safa, Peyami, Eğitim Gençlik Üniversite (Objektif 7), İst., 1976, s. 87

Peyami Safa'ya göre ahlâk, davranış kuralları olarak değerlendirilmekte, başkasına zarar veren hareketlerden uzak durmak şeklinde ifade edilmekte ve ahlâkın insanda din duygusuyla birlikte olduğu görülmektedir. [36]

Peyami Safa'da ahlâk, kaynağını dinden alır. Ona göre bütün ilahi dinler ahlâkın kaynağıdır.[37] Kaynağını dinden almayan bir ahlâk sistemi yoktur. Peyami Safa, bu düşüncesini şöyle bir cümle ile ifade etmiştir: "Ahlâk sahibi olmak için dindar olmak şart değildir gibi hükümler, dünyaca kabul edilmiş bir hakikatin ifadesi değillerdir.''[38]

Peyami Safa'ya göre, maddesel olarak bir insanın güzel olması onun ahlâklı olması anlamına gelmemektedir. Çünkü güzellik izafi ve geçici bir vasıftır. İnsanın ahlâklı olmasının ölçütü iyi olmasıdır. İyilik kaybolan bir vasıf değildir. Ahlâklı olmanın ölçütüdür.

Peyami Safa'ya göre, ahlâkın özünde insanlar için karar mekanizması olması vardır. İnsanlar, bir başkası hakkında karar verirken karşısındaki kişinin ahlâki özelliklerine çok dikkat etmektedirler. Örneğin insanların seçtikleri eş, onların ahlâki özelliklerini gösterir. Ahlâk anlayışının insanın kişiliğindeki rolü büyük olduğu gibi insana karşısındaki kişi hakkında karar vermede de fikir vermektedir.[39]

Peyami Safa'ya göre, iffetli ve dindar insan ahlâklıdır.[40] İnsanın adalet, cömertlik, sadakat, yiğitlik vb. gibi diğer vasıfları biraz daha arka plandadır. Peyami Safa'ya göre, kişilerin giydikleri bile onların ahlâki özelliklerinin göstergesidir. Çünkü kıyafet ve beden maddesel varlıklardır; fakat kıyafetin beden üstündeki manası sadece maddeyi kapatmak değildir. Kıyafet, o insanın ruhunun dış dünyaya yansımasıdır.[41]

Peyami Safa'ya göre, ahlâk iyiyi kötüden ayırt etme yöntemi olarak da kullanılır. Yer ve zamana göre insan bunu değişik şekillerde yapar. Ona göre baskın olan düşünce ahlâkın kaynağında din duygusunun varlığıdır. Ahlâkın mahiyetinde ise bu dünyada insanın ruh ve beden uyumunu sağlamak vardır.

---

[36] Kösoğlu, Nevzat, Peyami Safa, Ankara, 2002, s.140
[37] Safa, Peyami, Türk İnkılâbına Bakışlar, Ankara, 1981, s.151–152
[38] Safa, Peyami, Din İnkılap İrtica (Objektif 4), İst., 1976, s. 30
[39] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, İst,. 1998, s.304
[40] Safa, Peyami, Matmazel Noraliya' nın Koltuğu, İst., 1964, s.78
[41] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, İst., 1987, s.370-371

Kısaca Peyami Safa'ya göre, ahlak kaynağını dinden alır. Aynı zamanda ahlâk mahiyeti itibari ile insanın davranışlarına yön veren bir kuvvettir. O halde bu davranışların sahibi olan insanı tanımak ve bilmek gerekir. Peyami Safa'ya göre insan davranışlarını değerlendirmeden önce onun mahiyetine yönelik düşüncelerine temas etmek faydalı olacaktır. İnsan nedir? İnsanın mahiyeti nedir?

II. İNSANIN MAHİYETİ

Ahlaki bir varlık olarak insan nedir? Mahiyetine yönelik neler söylenebilir? İnsanın kendisi ile ilgili değerlendirmeler yapabilmesi için insanın kendisini tanıması gerekir. Peyami Safa'ya göre insan nedir? Ona göre insan düşünme yetisi ve başka kabiliyetleri sebebiyle diğer varlıklardan ayrılır. Bu nedenle insanın yaşama gayesi diğer canlılardan farklıdır. İnsanın bu dünyadaki varlığının gayesi öncelikle kendini tanımasıdır. İnsanın kendisini tanıması ve buna uygun davranışlarda bulunması sadece zevk almak için de değil, ebedi mutluluğu elde etmek içindir. Bu durum da ancak nefsi ve nefsin kuvvetlerini tanımakla olur.

Peyami Safa'ya göre de insan bu dünyada sadece şehevi arzular, güzel yemek yemek vb. zevkleri tatmak için yaşamamalıdır. İnsanın yaşama amacı olmalıdır. İnsanın yaşama amacı olması için de kendini tanıması gerekir. İnsanın kendisini tanımasının ilk aşaması nefsini tanımasıdır.

II. I. Nefsin Tanım ve Mahiyeti

Nefis sözlükte, ruh, can, hayat, insanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçları, iç taraf manasına gelir.[42] İslam felsefesinde, insanın varlığına bedensel ya da daha çok biyolojik ihtiyaçların tümüne birden verilen ad nefistir. Tasavvufta zaman zaman insanın dünyadaki geçici varlıklara, gösterişe, maddeye, tutkulara yönelten, bunlardan dolayı her zaman iradenin kontrolü altında tutulması gereken bir iç eğilim olarak tanımlanırken, zaman zaman da, insanın Tanrı ile birleştiği yer, gönül ve düşünce gücü olarak tanımlanmıştır.[43]

---

[42] Devellioğlu, Ferit, a.g.e, s. 818
[43] Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Ankara, 1997, s. 498

Peyami Safa'ya göre nefs, insana bu dünyada tadılacak zevkleri, acıları, mutlulukları yaşatan güçtür. Onu susturacak ise sadece ölümdür. İnsan ölünce nefsin arzuları son bulur.[44]

Peyami Safa'ya göre nefis, mahiyeti itibariyle insanın tavır ve davranışlarına yön veren bir kuvvettir. Aynı zamanda arzulara şekil verir, insanı yeni arzuların peşinden koşturur ve hep daha fazlasını ister. Bu istek ve arzular şehevi de olabilir, akli de olabilir.[45]

Nefis, insanı bazen çok para kazanmak, bazen bütün kadınları ya da erkekleri peşinden sürüklemek için kullanabilir. Nefis, hem ister hem de istekleri olmadığı zaman insana yapmak istemeyeceği şeyleri yaptırır.[46]

Peyami Safa'da nefis, insanın farklı kutupları arasında düşünmesini ve karar vermesini sağlayan bir mekanizmadır. Bu düşüncesine *Biz İnsanlar* romanında açıklık getirmiştir. Romanda maddi ve manevi değerler arasında tercih yaparken nefsin rolü üzerinde durulmuştur. Nefis bir taraftan geçici olduğunu bile bile maddi arzuların peşinden gitmek isterken diğer taraftan da kalıcılığına inandığı güzel huy ve davranışları terk edememiştir.[47] Çünkü onlar kaybolmayacaktır.

Peyami Safa'ya göre nefs, iyi ve kötü tercihlerinin farkında olan insanın karar vermesini sağlayan, fikir, gazap ve şehvet kuvvetini içinde barındıran bir yapıdır.

II. 2. Nefsin Temel Güçleri

Nefsin temel güçleri filozoflarca üç gruba ayrılmıştır. Bunlar şöyle sıralanır:

1. Kuvve-i Fikriyye
2. Kuvve-i Gazabiyye
3. Kuvve-i Şeheviyye [48]

Peyami Safa, bu kuvvetlerden fikir ve şehvet üzerinde yoğunlaşmıştır. Fikir kuvveti sadece insana mahsustur. Diğer kuvvetler, insan, hayvan ve bitkilerde ortaktır.[49]

---

[44] Safa, Peyami, Şimşek, İst., 1984, s.160
[45] Safa, Peyami, a.g.e., s.135-153
[46] Safa, Peyami, a.g.e., s.135-153
[47] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s. 380–383
[48] Erdem, Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, 2003, s. 64

Peyami Safa, toplumun bozulmaması için ahlâki eylemlerin, dini öğretilerin dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir. Dini temel alabilmek için de muhatabın akıllı olması gerekmektedir. O nedenle ilk olarak Peyami Safa'da akıl ne anlama gelmektedir? Bu soruyu cevaplamaya çalışalım.

II. 2. 1. Akıl

Sadece insanda var olan akıl, insandaki soyutlama yapma, kavrama, bağlantı kurma, düşünme, benzerliklerin ve farklılıkların bilincine varma kapasitesi, çıkarma yapabilme yetisidir.[50] Dolayısıyla yukarıda yapılan tanımdan anlaşılacağı üzere akıl insana ait bir yeti ve güçtür.

Toplumsal bir varlık olan insanda ahlâki eylemlerin iyi ve kötü ölçütü Peyami Safa'ya göre dine dayanır. Din de zaten akla hitap eder. Akıllı olmayanın dini olmayacağı gibi ahlâki sorumluluğu da yoktur. Onun için akıl nefsin ilk ve en önemli temel gücüdür.

Peyami Safa'da ise akıl; insanı Tanrı'ya ve ahlâklı yaşamaya yönelten bir kuvvettir.[51] Peyami Safa, akıl ve şehvet kuvvetlerini birlikte anlatmıştır. Hemen hemen bütün romanlarında akıl ve şehvetin insanı farklı taraflara çekmesine örnek teşkil edecek olaylar vermiştir. Bunun nedeni ise yukarıda söylediğimiz gibi nefsin, farklı kutuplar arasında düşünme ve karar verme mekanizması olmasından ileri gelmektedir, bunu da gerçekleştiren nefsin akıl kuvvetidir. Akıl, şehveti kontrolde tutup ahlâkî bir güzellik olan iffete dönüştürür. Bunun sonucunda ortaya çıkabilecek kötü ahlâkî eylemler, aklın emirleriyle itidâl bulup, iyi ahlâkî eylemlere dönüşmeye başlar.[52]

Peyami Safa'ya göre insanın davranışlarını iyi veya kötü şeklinde yapmasında aklın önemi asla yadsınamaz. Çünkü ona göre ebedi mutluluk akılla elde edilir. Toplum düzeninin ve aile yapısının bozulmasını istemeyen, toplumun yozlaşmasının temelinde lüks içinde yaşanmasını ve israfı gören Peyami Safa, aklı toplumsal yapının kurtarılmasında bir idareci olarak görmektedir.[53]

---

49 Geniş bilgi için bkz:Kınalızade, Ali, Ahlâkı Ala-i, (Haz.Hüseyin Algül), İst., ts., s. 52-62
50 Cevizci, Ahmet, a.g.e., s. 27
51 Safa, Peyami, Din İnkılâp İrtica, s. 29 – 30
52 Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s. 99–112
53 Safa, Peyami, a.g.e., s. 83–101

Peyami Safa, yaşanılan fikir bunalımında aklı kullanarak şehevi duyguların istenilen duruma getirilebileceğini düşünmektedir. *Mahşer* romanında şöyle bir cümlesi vardır: “Zekâmızı, ahlâkçılar gibi sevki tabiîlerimizin aleyhine kullandığımız vakit hayatı kazanamayız. Bilakis cinsi temayüllerle zekânın istikameti birleşirse muvaffakiyet yüzde yüzdür. Ahlâkçılar, cemiyetçiler, yanlış bir nazariye olarak zekâyı, sevki tabiler aleyhine kullanmıştır. Bu fikrin menşei dinlerdir. Nefsi emmareyi ruhun düşmanı sanmışız. Tabiî kuvvetlere karşı akli harp açmışız. Zekânın bile sevki tabii olduğunu bilmiyoruz.”[54] Peyami Safa, ahlâkçıların zekâyı sevki tabilerin aleyhinde kullanmasını hatalı bulmaktadır. O zekânın cinsel temayülleri eğitmesini ona savaş açmaktan ziyade ona yön vermesini istemekte, böylece insanın kendi iç dünyasında çatışmaya düşmeyeceğini vurgulamaktadır.

Burada Peyami Safa’nın nefisle ilgili değerlendirmesinde katılmadığımız husus vardır. O da nefsi emareyi insanın düşmanı sayılmasının temelinde dinlerin olmasını göstermesidir. Meseleye İslam açısından bakılırsa bu yaklaşım doğru değildir. Zira nefs eğitilerek en üst yetenekle donatılmış şekilde tanrının rızasını kazanacaktır.

Kısaca insan akıl yetisi ile diğer varlıklardan farklıdır. Bu yönleri ile evreni tanımaya çalışan insan, akıl kuvvetini kullanarak şehvet ve gazap kuvvetleriyle başa çıkabilir. Hatta onları akıl sayesinde amacına uygun şekillendirebilir.

Şimdi Peyami Safa’nın sürekli akılla kıyasladığı fakat nefsin başka bir temel gücü olan şehveti izah etmeye çalışalım.

II.1. 2.Şehvet

Ahlâkçılarca şehvet, gıdalanma ve yaşama kuvveti, menfaati elde etmenin kaynağı olarak kabul edilir. İnsan bu kuvvetle, kendisine uygun olanı arar ve bulur. Bu kuvvet, insan, hayvan ve bitkilerde ortaktır. İnsanın cinsel hayatı buna bağlıdır. Hayatın devamı için lüzumlu olan gıdalar bu kuvvetle arzulanır.[55] Şehvet kuvvetinin kaynağı, Kınalızade Ali Efendi’ye göre ciğerdir. Oradan beslenir ve bütün azalara oradan geçer.[56]

---

[54] Safa, Peyami, Mahşer, İst., 1997, s.108
[55] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 64
[56] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.64

Peyami Safa'ya göre, güzel giyinmek,[57] yemek yemek,[58] rahat yaşamak[59] ve cinsel arzular[60] şehvetin içeriğini oluşturmaktadır. Şehvet, nefsin bir kuvvetidir. Yeri ve zamanı geldiğinde nefis, maddi arzuları doyurmak için onu kullanır. Peyami Safa'ya göre, Nefis, bazen de hicap duygusunu da kullanarak şehveti azdırır. Ona göre, özellikle kadınlar erkekleri hicapları vasıtasıyla tahrik ederler.[61]

Aynı zamanda Peyami Safa'ya göre, şehevi arzular anlık tatminler ister, o an, o durumdan zevk almak önemlidir. Ahlâkın önemi yoktur. Ahlâklı ya da ahlâksız zevk veren ne ise o güzeldir. Şehevi arzular insanı şöyle yönlendirir: "Faziletin veresiye mükâfatını beklemektense, reziletin peşin zevkini almak daha iyi değil mi?"[62] Anlık tatminlerin peşinde olan şehevi arzular, onları elde etmek için sabırla çalışır ve bütün ahlâki öğretileri devre dışı bırakıp istediğini alır.

Peyami Safa'ya göre, kadın ya da erkek fark etmez, arzular ve istekler zayıf karakterli insanlarda ahlâki öğelerin önüne geçmektedir. Ama her ne kadar da karakteri güçlü bile olsa insanların zayıf noktaları olup da iradeden mahrum kaldıkları zamanlar da vardır. Buna rağmen bütün erkekler ve kadınlar şehevi arzularına uyarak zevklerinin peşinden koşmuş değildir.[63] Peyami Safa, bu düşüncesiyle ilgili şöyle demiştir: "Her insan bu zamanlarda bir manyetizmacı karşısında şuurunu kaybeden hastaya benzer, kendine malik değildir, düşünmez, düşünse de tabii zevkleriyle, mücadele edemez. Mücadele etse de galip gelemez. Bu zaaf saniyelerini tanımayan insan yoktur."[64] Peyami Safa'ya göre, böyle insanlar iffetsiz değillerdir. Sadece fikir kuvveti ile şehvet kuvveti arasında gelip gitmektedirler.

Ama şehvet duygusu eğer kontrol altına alınamazsa, insan hırslarının peşinde koşmaya devam eder ve adam öldürmek, hırsızlık yapmak gibi davranışlar sergileyebilir. Peyami Safa, insanda menfaat elde etmek arzusunun, Hun imparatoru Attila'yı bile öldürme düşüncesine sebep olduğunu anlatmıştır. Bizanslılar tarafından

---

[57] Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, İst., 1999, s. 93
[58] Safa, Peyami, Yalnızız, İst., 1999, s.14
[59] Safa, Peyami, Mahşer, İst., 1977, s.202-203
[60] Safa, Peyami, Attilâ, İst., 1977, s.12-40
[61] Safa, Peyami, Şimşek, İst., 1984, s. 64
[62] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, İst., 1977, s.226-227
[63] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, İst., 1987, s.70
[64] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, İst., 1987, s.70

Attila'ya suikast yaptırılacak kişi bir Hunludur. O, Attila ile Bizans kadınları ve paraları arasında bir seçim yapmıştır. Arzuladığı bu nimetlere kavuşmak için de Attilâ'yı öldürmeye karar vermiştir. Fakat endişeleri ve korkuları vardır. Peyami Safa suikastçının düşüncelerini şu cümlelerle anlatır: " Bütün ruhunu birdenbire büyük bir korku doldurdu. Tehlikelerin hepsini birden hissetmeye başlamıştı. Şurada karşısında sivri kaleler arasında, Attilâ'nın ahşap sarayını gördükçe korkusu nispetinde büyük bir hayrete düşüyordu. Nasıl oldu da Kostantiniyye'de basireti bağlandı? Nasıl oldu da aslanı insan tırnağı ile parçalamaktan daha güç, imkânsız ve budalaca iş yüklendi? Kostantiniyye sokaklarında, onun hakikatten bu derece uzak bir hayal kurmaya sevk eden hangi mel'un ve sehhar Bizanslı kadının elmas kırıntılarıyla parlayan gözleriydi?... Yahut ikinci Teodos sarayında hangi kapının altın tokmağı idi. Ne sersemce tasavvur! Attila'yı öldürmek. Ne hayvanca arzu! Ona bıçak sapladığı anı düşünürken, daha şimdiden sağ elinin bileğinden sancılı bir burkulmayı takip eden kuvvetsizliği ve bitkinliği duyuyordu."[65] Bu örnek şehevi arzuların gücünü yansıtmaktadır. Çünkü örnekte Attila'yı öldürecek suikastçı bile kendi düşüncesinin dehşetine kapılmaktadır. Tehlikeli bile olsa insan yine de her zaman arzularının peşinde koşar ve arzularını doyurmak ister.

Peyami Safa'ya göre şehvet, dünyadaki arzuları tatmin etme yoludur. Yaşamak için gereklidir. Fakat insan şehevi arzuların peşinde koşar da tehlikeli işler yapmaya kalkarsa ahlâksızlaşabilir. Haz almak yaşamak için araç olmaktan çıkar, amaç olmaya başlar. Toplumun ahlâkı bozulur. O halde ahlâki eylemleri hangi kritere göre değerlendirilmekte ve insanlara ahlâklı ahlâksız diyebilmekteyiz? Ahlâki değerler nelerdir? Ahlâki değerlerin ölçüsü nelerdir? Şimdi de bu konuları irdelemeye çalışalım.

III. AHLÂKİ DEĞERLER

Düşünürlerin en çok ilgilendikleri ahlâki ve sanat değerleridir. Bir insanın doğru veya yanlış olarak nitelendirilen davranışlarının "iyi" veya "kötü" olarak

[65] Safa, Peyami, Attilâ, İst., 1977, s.12-40

değerlendirilmesi ahlâk değerlerini ortaya çıkarır.[66] Buna göre, ahlâk değerleri en basit haliyle iyi veya kötü diye nitelendirilen davranışlarla ilgili değerlerdir. Kimileri bu davranışların "yanlış", kimileri "çirkin", kimileri "haram veya "günah" kimileri de "kötü" olduğunu söylerler. Burada, belirtilen bu davranışların kötü olarak değerlendirilmesi ahlâki bir değerlendirmedir.[67]

Ahlâki değerler bazen gaye, bazen vasıta olmuştur. Örneğin Platon (m.ö.427–347)'un toplumunda ahlâki değerler bir gaye iken, Thomas More (1478–1535)'un Ütopya'sında ahlâki değerler bir vasıtadır. Zira insanlar bu sayede refah denilen bir hayati değere ulaşmaktadırlar.[68]

Ahlâki değerler kişiden kişiye, toplumdan topluma değiştiği gibi kişilerde, toplumlarda ve dinlerde ortak olan ahlâki değerler de mevcuttur. Mesela "On Emir" diye yaygın olan ahlâk ilkeleri hem Yahudilikte, hem Hıristiyanlıkta hem de İslam' da geçerli ahlâk ilkeleridir. "Adam öldürmeyeceksin", "Zina etmeyeceksin", "Hırsızlık yapmayacaksın", "Yalancı şahitlik yapmayacaksın" vb. gibi daha birçok ahlâk ilkeleri dini ahlâk dışında kalan ahlâk sistemlerince de benimsenmekte, kabul görmektedir.[69]

Ahlâki davranışlara değer yüklenirken bazen kavramlar birbirinin yerine kullanılmıştır. Örneğin, bir davranışın kötü olduğunu belirtmek için "yanlış, haram, günah ve çirkin" kavramları yanlış yerde kullanılmıştır. Çünkü bu kavramlardan her biri diğerleriyle anlam olarak tam bir uygunluk göstermez. Mesela her kötü olan, aynı zamanda çirkin olan, yanlış olan değildir. Aynı şekilde, her çirkin olan da yanlış, kötü ve haram olan değildir. Dış görünüş ve fizik yönünden çok çirkin olan bir insan gayet iyi, hayır ve iyilik sahibi, insanlarla gayet iyi geçinen doğru ve dürüst bir insan olabilir. Ahlâken kötü bir insan da gayet güzel, gösterişli ve yakışıklı olabilir.

Bu çelişkiler nedeniyle iyi ve kötünün ne olduğu meselesi, ahlâk felsefesinin en temel ve en fazla tartışılan problemlerinden birisidir. Çünkü iyi ve kötünün ne olduğu sorusuna cevap olacak her açıklama, beraberinde bir ahlâk anlayışı meydana getirmiştir. Ahlâkın esası sayılan iyi ve kötü için bir kısım ahlâkçılar, iyi ve kötünün

---

[66] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.41
[67] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.41; Arslan, Ahmet, Felsefeye Giriş, Ankara, 2005, s.130-131
[68] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.76
[69] Erdem, Hüsameddin, Problematik Olarak Din Felsefe Münasebeti, Konya, 2004, s.85

insan şuurunun mahiyetinde, fıtratında, akılda var olduğunu ileri sürerken; bir kısmı da iyiyi haz, elem ve fayda, işe yarama, vb. gibi daha iptidai elemanlara bağlamakta, bir kısmı da vazifenin mutlak olarak yerine getirilmesi veya Allah'ın emirleri ve yasaları vb.lerine itaat olarak nitelendirmektedir.[70]

Peyami Safa'da ahlâki değerleri belirleyen Allah'ın emir ve yasaklarıdır. Bununla birlikte o, vahiy ve aklen sabit olan temel ahlâk ilkeleri arasında uyum olduğunu düşünmektedir. Örneğin, zina dinen haram kılınmıştır. Aklen düşünüldüğünde de zina toplumun yapısını bozar.[71] O nedenle dinen kabul edilen ahlâki değerlerle aklen kabul gören ahlâki değerler arasında uyum vardır.

Ahlâkçılar, "iyi" ve "kötü" ye anlam yüklemeye çalışmışlardır. "İyi nedir?" ve "Kötü nedir?" ahlâk felsefesinin en temel soruları olmuştur. Ahlâki davranışların bir çeşit ölçütü olan "iyi" değeri, tarih boyunca içerik değişikliğine uğramıştır. Buna bağlı olarak da birçok, iyiye içerik giydirmeye çalışan, ahlâka bir işlev ve amaç belirleme çabasında olan ahlâk anlayışları ortaya çıkmıştır.

Bu ahlâk anlayışları iyiye yükledikleri anlamlara ve sonuçta ortaya çıkacak belirtilere göre bazı ahlâk sınıflamalarına gitmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Mutluluk Ahlâkı, Vazife Ahlâkı, Varoluşçu Ahlâk, Ahlâksızlık Ahlâkı, Sosyolojik Ahlâk, Psikolojik Ahlâk, Biyolojik Ahlâk ve İslam Ahlâkıdır.[72]

Şimdi bu ahlâk anlayışlarının doğmasına sebep olan "iyi" ve "kötü" değerlerini inceleyelim.

III. 1. İyi ve Kötü

Acaba iyi nedir? İyi sebep midir, sonuç mu? Yoksa fiilin bizzat kendisi midir? İyi ve kötü Allah emrettiği için mi öyledir ya da bu vasıflara sahip oldukları için mi Allah onları iyi ve kötü kılmıştır?

İyi ve kötünün ne olduğu ile ilgili farklı bazı yaklaşım ve tanımlardan söz edilebilir. Bunlardan bir kısmı kozmik, bir kısmı antropolojik bir temellendirmeye dayandırılırken, diğer bir kısmı da din esaslı temellendirmeye dayandırılır.

---

[70] Erdem, Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, s.42
[71] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s.55–89; Safa, P., Fatih-Harbiye, s.55–56; Safa, P., Şimşek, s.56
[72] Geniş bilgi için bkz. Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.41-54

Birinci anlayışa göre, insanlar âlemdeki uyum ve düzeni esas alarak ona uygun bir yaşam tarzını amaçlayan, ona uygun düşen ve onunla bütünleşen her şeyi iyi, uyumsuzluk ve aykırılık gösteren şeyleri de kötü olarak nitelendirirler. Bu durumda küçük olan insan büyük âlemin kurallarına uymak zorundadır.

İkinci yol olan antropolojik değerlendirmede insana ait birtakım yorumlar vardır. Bu değerlendirme biri doğal, diğeri doğal olmayan iki halde ortaya çıkar. Doğal değerlendirmede insanın, dıştan konulmuş hiçbir düzen öngörülmeksizin uğruna çaba harcamaya değer bir "iyi"ye ulaşmaya çalıştığı varsayılır. Buradaki etik çabanın en yüksek iyiye yöneldiği görülür. Doğal olmayan değerlendirme ise, iyi ve kötü temeli tabiat ve tanrısal olana dayanmadan doğrudan bir akıl varlığı olan otonom insanın ahlâk yasası olarak koyduğu yasalarca belirlenir.

Üçüncüsü olan dini anlayışa göre, Tanrı'dan yola çıkarak iyinin temellendirilmesi yoludur. Bu yolu seçenler, iyiyi Tanrı'nın iradesiyle uygunluk içinde olmak olarak anlarlar. Kötülük de bu iradeye aykırı olandır.[73] Başka bir ifade ile iyi ve kötü gibi ahlâki kavramlara içerik kazandıran Allah'ın emir ve yasaklarıdır görüşünü savunanlar vardır. Bu görüşe göre; iyi ve kötü şer'îdir, akıl ile idrak olunmaz. Bir şey emredilmişse iyidir. Yasaklanmışsa kötüdür.[74] Bir başka görüşe göre de iyilik kötülük gibi ahlâkî değerlerin akılla bilinmesi mümkündür. Bazı şeylerin iyilik veya kötülüğü akıl ile bilinir, Allah'ın emir ve yasakları da ona delalet eder. Bir şey iyi olduğu için Allah tarafından emredilir, kötü olduğu için de yasaklanır. Yani aklen sabit olan temel ahlâk ilkeleri ile vahiyle bildirilenler arasında tam bir uyum vardır.[75]

Genel olarak iyi ve kötü değerleri ahlâkta bir davranışın kabul görmesi veya reddedilmesiyle ölçülür. İyi davranış, herkes tarafından onaylanan, kabul gören, kötü ise onaylanmayan bir davranıştır. Bu iki değer birbirine zıt olan kutuplar olarak kabul edilir. O nedenle iyi hiçbir zaman kötü; kötü de iyi olmaz denilebilir.

Peyami Safa'nın ahlâk anlayışı içinde "iyi ve kötü" nedir? Peyami Safa'da evrensel bir iyiden söz edilebilir mi?

---

[73] Geniş bilgi için bkz. Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 55-56
[74] Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Konya, 1998, s.59; Bkz., Kılıç, Recep, a.g.e., s.105
[75] Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Konya, 1998, s.59; Bkz., Kılıç, Recep, a.g.e., s.122

Peyami Safa'nın iyi ve kötü değerleri hakkında görüşleri dine ve milli değerlere dayanmaktadır. Çünkü o içinde var olduğu ve yaşadığı toplumun kültürel ve toplumsal yapısının bozulmamasını istemektedir. O nedenle yaşam tarzı olarak batı kültüründen gelen ve batıya özendiren her şey kötü, dini ve milli değerlere dayananlar iyidir.[76]

Bu konu doğrultusunda Peyami Safa iyi ve kötü erkeği şöyle tasvir eder: Şarklı (iyi) erkek ve Garplı (kötü) erkek. Şarklı erkek; duygusal, manevi yönü ağır basan, kadınlara değer veren iffetli ve dürüst, yani iyidir. Garplı erkek ise; maddesel yönü ağır basan ihtiyaçlarına önem veren ihtiraslı ve menfaatçidir. O da kötüye örnektir.[77] Peyami Safa bu karakterlerden şarklı olanı beğenmekte ve takdir etmektedir. Bu tanımdan anlaşılıyor ki, maneviyata önem vermek, duygusal, dürüst ve iffetli olmak iyidir. Egoist olmak ihtiraslı ve menfaatçi olmak kötüdür. Yani iffet iyi, ihtiras kötüdür.

İnsanlar kötü yaratılmamıştır; ama hastalandığı gibi kötüleşir de.[78] Bireylerin kötü vasıflara sahip olmamak için toplumda herkes tarafından iyi bilinen davranışlara sarılması gerekir. Bunu yapmasa bile o, er geç iyi olan davranışların farkına varacaktır.[79] Peyami Safa'ya göre, ortak iyiler iffetli olmak,[80] yiğit olmak[81] ve adaletli olmaktır.[82]

Görüldüğü üzere Peyami Safa'da ahlâki " iyi" ve "kötü" dinin emir ve yasaklarından ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte "iyi" ve "kötü" değerlerini meydana getirirken yaşadığı toplumun milli değerlerini de göz ardı etmemiştir. Yani dini ve milli değerlere uyan "iyi"dir, uymayan kötüdür. Ortak "iyi" olarak değerlendirilen değerler toplumda düzen sağlamaya dönük değerlerdir.

İyi ve kötü yukarıda anlatıldığı gibi ise ahlâkın din, vicdan ve aile ile nasıl bağlantısı vardır? Bunların ahlâkın oluşumu üzerinde etkisi var mıdır? Peyami Safa Ahlâk ile din, aile vicdan arasında bir bağ kurmuş mudur? Bu soruların cevabını almak için Peyami Safa'da ahlâkın diğer alanlarla ilişkisi konusuna geçiyoruz.

---

[76] Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s. 55–56
[77] Safa, Peyami, Şimşek, s.56
[78] Voltaire, Felsefe Sözlüğü, (çev. Lütfi Ay), İst., 1995, s.199
[79] Safa, Peyami, Fatih- Harbiye, s.98 -102
[80] Safa, Peyami, Yalnızız, s.97
[81] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s.45 -55
[82] Safa, Peyami, Attilâ, s.165 -166

IV. AHLÂKIN DİĞER ALANLARLA İLİŞKİSİ

Ahlâkın, din, vicdan ve aile gibi kavramlarla ilişkisi vardır. Bu ilişkiler sonucunda bir takım yaptırımlar olabilir. Bir kanuna uymak veya muhalefet etmek sonucunda, o kanunun kişiye yüklediği mükâfat veya cezanın tamamına o kanunun yaptırımı denir. Her ahlâki fiil, bir nevi yaptırıcı güce sahiptir. Onlar, görevleri yapmaya teşvik eder, özendirir. İnsan iradeli ve hür bir varlık olduğu için davranışlarına yaptırımlar doğrultusunda yön verir.[83]

Ahlâki yaptırıcılık, diğer yaptırımlardan farklı olarak hem deruni hem de haricidir. O, bir taraftan övgü, takdir; kötüleme, ayıplama şeklinde harici olarak görünürken diğer yandan da manevi tatmin; vicdan huzursuzluğu, vicdan azabı şeklinde dâhili olarak kendini gösterir.[84]

Peyami Safa, ahlâkla ilişkisi olan yaptırıcı güçleri üçe ayırmıştır: Din, aile ve vicdandır.

IV.1. Ahlâk–Din İlişkisi

Her dinin kendine özgü ahlâki kuralları olduğu gibi bütün dinlerde ortak olan evrensel ahlâk kuralları da vardır. Bu nedenle ahlâkın en temel kaynağı din olarak kabul edilmektedir. Ahlâk, gücünü dinden alır. Ahlâkı bu nedenlerle fert ve toplum hayatı için vazgeçilmez bir değer sistemi olarak gören insanlar, ahlâki değerleri korumak için Tanrı'ya yönelip dine sarılmak zorunda kalabilir. Çünkü dini temele dayanmayan, dinin desteğini almayan, ilahi bir nitelik kazanmayan ahlâkın varlığını sürdürmesi mümkün olamamaktadır.[85] Bir başka deyişle ferdî ya da sosyal hayatta ahlâki değerlerin yerleştirilmesinde, korunmasında ve bazı insani meselelerin çözümünde sık sık dine başvurulmuştur. Yetişkinlerin çocuklarına din eğitimi vermelerinin bir sebebi de dinin, ahlâki bir yönünün varlığıdır. Dinin çocuklara ahlâk kazandıracağı düşünülmektedir.[86] Çünkü din, ahlâki boyutuyla dindarların şahsiyetini etkileyerek, ahlâki erdemlerin olumlu birer kişilik özelliği olarak kazanılmasını

---

[83] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 90-91
[84] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.91
[85] Certel, Hüseyin, Din Psikolojisi, Ankara, 2003, s.91
[86] Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Ankara, 1993, s.77

sağlarken, ahlâken rezalet sayılan davranışlardan dindarları uzaklaştırmak ister. Böylece din, ahlâki tavsiyeleriyle mü'mine nefse hâkim olma, sabır, emanete riayet, doğruluk, iffet, cömertlik gibi olumlu kişilik özelliklerini kazandırmak ister. Onun haset, iftira, kovuculuk, istihza, yalancılık, gıybet, sövme, emanete hıyanet gibi olumsuz özelliklerinden de uzaklaşmasını talep eder.[87] Uzaklaşmadığı takdirde maddi ve manevi ceza verileceğini belirtir.[88]

Öyle ise Peyami Safa, dinin ahlâk üzerindeki etkisine nasıl yaklaşmıştır? Ona göre ahlâklı olmak için dindar olmak şart mıdır?

Özellikle geleneksel toplumlarda ahlâklı olmak dindar olmanın zorunlu bir sonucudur. Ama dine aykırı olan her davranış mecburi olarak ahlâka da aykırı değildir. Ahlâk ile din kimi zaman birbirinden farklıdır. Mesela gücü yettiği halde ve üzerine farz bir ibadet olmasına rağmen hacca gitmemek dine aykırıdır; ama toplumsal ahlâka aykırı değildir.

Çalışmamızda eserlerini ve onu anlatan kitapları incelediğimiz Peyami Safa'ya göre, ahlâk sahibi olmak için dindar olmak şarttır.[89] Ahlâk kaidelerini, din, insanlara anlatır ve uygulanmasını ister.[90]

Peyami Safa, din ile ahlâk arasındaki ilişki hakkında şöyle demektedir: "Her memlekette anasını babasını öldürenlere rastlanır. Her memlekette döviz kaçakçılığı, karaborsa, istifçilik, tüccar ve esnaf hilesi, hırsızlık, dolandırıcılık, batakçılık, fuhuş, zina, homoseksüel sapıklık ve en vahşi cinayetler günlük vakalar arasındadır. Fakat hiçbir memlekette ahlâk yıkıcılığı; şu son çeyrek asırda, Türkiye'de kaydedilen nispeti bulmuş olamaz. Her gün, bir yandan da kendi gözlerimizle şahit olduğumuz vakaların uyandırdığı endişe, milli bir kaygı, hatta telaş halini almak üzeredir. Bastığınız her adımın altında bir tuzak olma ihtimalini düşündüren bir hile, yalan-dolan havasıyla kuşatılmış gibisiniz. Çünkü Türkiye'de yirmi beş otuz seneden beri azalan bir müeyyidenin kıtlığı her gün biraz daha fazla hissedilmektedir. Bu eksiklik Allah korkusudur."[91]

---

[87] Certel, Hüseyin, a.g.e., s,139
[88] Nur 24/2–3; A'raf 7/80–84; Neml 27/54–58; Nisa 4/19
[89] Safa, Peyami, Din İnkılap İrtica, s.147; Safa, Peyami, Doğu-Batı Sentezi, İst., 1976, s.148-149
[90] Bkz. Ahzab 33/32; Nur 24/31, 60; Nahl 16/90; İsra 17/32
[91] Safa, Peyami, Doğu-Batı Sentezi, İst., 1976, s.148-149

Din ile temellendirilen ahlâk teorilerinin ayırt edici özellikleri, Tanrı'nın varlığı ve vahiy gerçeğinden hareket etmiş olmalarıdır. Ancak bu ahlâk teorileri, temel ahlâk kurallarının tespitinde vahye verdikleri öneme göre değişiklik gösterirler. Davranışlara ahlâki iyilik veya kötülük vasıflarını kazandıran, bizzat Tanrı buyrukları mıdır; yoksa Tanrının buyruklarından bağımsız olarak, davranışların ahlâken iyilik veya kötülük gibi özellikleri var mıdır? Peyami Safa'nın Tanrı inancı nasıldır? Ona göre Tanrı buyrukları mı davranışlara ahlâki iyilik ve kötülük kazandırır ya da Tanrı'nın buyruklarından bağımsız olarak, davranışların ahlâken iyilik veya kötülük gibi özellikleri var mıdır?[92]

Peyami Safa'ya göre Tanrı vardır. Kâinat ise ya tesadüfü veya Allah'ın eseridir. Tesadüfün eseri olabilmesi için, atomdan sayısız yıldızlara ve galaksilere kadar onu vücuda getiren ve en büyük rakamları bile ifadesi imkânsız derecede çok sayıda elemanın yan yana gelmesini sağlayan bitip tükenmez tesadüflerin birleşmesi lazımdır. Buna inanmanın Allah'ın varlığına inanmaktan çok daha zor olduğunu göstermek için şöyle bir misale başvurmuştur: "Bir maymunun önüne bir yazı makinesi koyunuz. Tuşlara rastgele vurmaya başladığını farz ediniz. Maymun kaç milyon, kaç milyon kere vurmalıdır ki rastgele yan yana gelen harflerden Shakespeare'in tam bir eseri meydana gelsin? En büyük matematikçiler, ihtimali hesapla bunun cevabını vermekten acizdirler.

Kâinat Shakespeare'in bir eseri kadar sayılı unsurlardan meydana gelmiş ve o kadar küçük değildir, içinde sayılamayacak kadar çok eser, sistem, organizasyon, cansız ve canlı varlık terkipleri vardır. Bunları yaratabilmek için kaç milyar tesadüf maymunun kaç milyar sene el ele verip çalışması lazımdır. Bunun sadece imkânına inanmak da Allah'a inanmaktan milyar kere daha zordur.[93]

Peyami Safa, Allah'a inanmanın inanmamaktan daha kolay olduğunu bu düşüncesiyle ortaya koymaktadır. Allah'a inanmak son derece zahmetsiz ve düşünceleri doyuracak kadar zengin bir görüştür. Allah'a inanmanın doğallığı da ortaya konulmuştur. Peyami Safa, bunun yanı sıra Allah'a inanmayan insanların da bir gün ona inanacağını düşünmektedir. Düşüncesini 1960 yılında Tercüman gazetesinde yazdığı bir okuyucusuna cevabı ile şöyle açıklamaktadır: "Evvela

---

[92] Kılıç, Recep, Ahlâkın Dini Temeli, Ankara, 1996, s. 85
[93] Safa, Peyami, Din İnkılap İrtica, İst., 1976, s.8-10

dinsizlerle Allahsızları birbirine karıştırmak doğru değildir. Dinsizler arasında, meşhur Fransız düşünürü ve tarihçisi Renan gibi Allah'a inananlar az değildir. Panteist filozoflar da bu nevidendir. Allah'a inanmadıkları halde ömürlerinin ortasında veya sonunda hidayete erenler de vardır. Fransa'dan misal istiyorsanız en ünlüsü Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte (1798–1857)'dir. Ölümünden on iki yıl önce 1845'te mistisizme dönmüş, bütün hayatını din devrinin geçtiğini ispata hasreden filozofun bu istihalesi hayret uyandırmıştır ve yirmi sekiz yaşında geçirdiği bir delilik krizinin yeniden teptiği şüphesiyle karşılanmıştır. Şair Baudelaire de dikkate layık bir misaldir. Küfür ve ilhad şiirleri yazan "İsyan" başlıklı manzumesinde Allah için, "Boğazına kadar et yiyip ve şarap içmiş müstebit gibi, bizim korkunç küfürlerimizin tatlı gürültüsünde uyuyor." diyen Baudelaire de "Çırılçıplak Soyduğum Kalbim" adındaki günlük notlarının sonucunda şu satırları yazmıştır: "Bundan sonra hayatımın ebedi kaideleri olarak şu esaslara uymak için kendi kendime yemin ediyorum. Her sabah, bütün kuvvetlerin ve adaletin hazinesi Allah'a dua etmek, benim bu değişmemin tadını alması için annemin uzun ömürlü olmasına dua etmek, bütün gün çalışmak ve gücüm yettiği kadar çalışmak, tasarılarımın başarısı için kendimi Allah'a yani adalete emanet etmek her gece, anneme ve bana kuvvet vermesi için yeniden dua etmek."[94] Bu örnek, Allah'ın varlığını kabul etmenin inkâr etmekten daha kolay olduğunu gösterir.

Allah'ın varlığına sağlam bir inanışı olan Peyami Safa'nın ahlâk anlayışını dinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Her inancın düşünce süzgecinden geçmesi gerektiğini söyleyerek[95] yazar, hiçbir görüşe körü körüne bağlı olmadığını da göstermiştir.

Peyami Safa'ya göre ahlâkın kaynağı dindir, hem de bütün ilahi dinler ahlâkın kaynağıdır. Kutsal kitaplarda ahlâki faziletler insanlara açıklanır. "Peygamberlerin dini başta ve sonda birdir; yalnız şekilleri ve zahiri halleri ayrıdır. Her dinde Allah'a inanmak, ibadette ona şerik koşmamak gibi asli; Allah'a tazim, kurallarına şefkat esasına dayanan fer'i hükümler ve ahlâki faziletler vardır."[96] Her peygamber itikadi hükümleri talim, ubudiyet vazifelerini tayin, medeni hükümleri

---

94 Safa, Peyami, a.g.e., s.27
95 Safa, Peyami, a.g.e., s.22
96 Safa, Peyami, Türk İnkılâbına Bakışlar, Ankara, 1981, s.151–152

tesis, içtimai rabıtaları takviye ve ahlâk faziletleri telkin eder. İtikadi hükümlerle ahlâki faziletlerin esasları bir olmakla beraber bunları yerine getirmek hususunda asırların ihtiyacına göre yeni emirlerin tebliğ olunmasıyla bir kısım hükümler nihayete ermiştir. Eski dinin zaman geçmesiyle unutulmuş veya bozulmuş olmasından dolayı yerine yeni bir din gelmiş ve eskisini teyit etmiştir.[97] Bu doğrultuda Safa'ya göre: "Ahlâk sahibi olmak için dindar olmak şart değildir" gibi hükümler dünyaca kabul edilmiş bir hakikatin ifadesi değildir.[98] Çünkü ahlâk problemi insan kadar eskidir ve felsefe konusu olmadan evvel dinlerin emir ve nehiylerinden kanunlaşmıştır. Psikanaliz gösteriyor ki, dinsiz ve ahlâklı bir adamın ruh köklerinden atalarından kalma veya çevreden çocukluk terbiyesinden aldığı dini tesirler yaşamaktadır. Allah korkusu, beşeri planları aşan yüce bir adalet korkusu şuur altında saklıdır.[99] Ahlâklı davranmaya iten temel güç dindir. İnsanların mutlu olması ve hayal kırıklığına uğramaması için Allah'a inanması ve onu sevmesi gerekir. Aynı zamanda insanın iffetli davranması için de mutlaka insanda Allah korkusunun olması gerekir.[100] Dinin ahlâk üzerinde yaptırım gücü yadsınamayacak kadar büyüktür. Çünkü ahlâk kanunları yasalarla belirtilmiş, sınırları çizilmiş kanunlar değildir. Ahlâken yanlış olan bazı şeylerin yasalarda yeri yoktur. Örneğin pijama ile sokağa çıkmak kanunen yasak değildir; fakat ahlâken hoş görülen, kabul görmüş bir davranış da değildir. Ahlâk üzerinde dinin etkisi olmazsa Tanrı korkusu ortadan kalkar ve insanlar arasındaki düzen bozulur. Peyami Safa bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Hemen hemen zamanımızın bütün ilim ve fikir adamları arasındaki münakaşaların esas temellerinden birini dinsiz insanların ahlâk sahibi olmasının mümkün olup olmadığı konusu teşkil eder. Cenevre'de "Milletler Arası Temas" toplantılarında, mecmualarda ve kitaplarda bu mesele çeşitli ilimler açısından araştırılmaktadır. Umumiyetle kabul edilen hakikat şudur; dünyadaki ahlâk buhranı, teknik ilerleme ve manevi gerilemeye sımsıkı bağlıdır. Teknik ilerledikçe maneviyat gerilemektedir. Böylece ahlâk buhranları ortaya çıkmaktadır. Bu durumun en büyük kurbanı gençlerdir. Bütün dünyada, 16–20 yaş arası gençlerde olumsuz örnek teşkil eden vasıfların görüldüğü bir nesil türemiştir. Çete halinde gezmekte,

---

[97] Safa, Peyami, a.g.e., s.151–152; Aydın, Mehmet, Dinler Tarihi, Konya, 2004, s.179 – 180
[98] Göze, Ergun, a.g.e, s.117
[99] Safa, Peyami, Din İnkılâp İrtica, s. 38
[100] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, İst, 1987, s.126

ellerindeki çivili sopalarla gelen geçene hücum etmektedirler. Her ülkede bu gençlere farklı isimler verilmiştir. Bu isyankâr ve manevi mesuliyet duygusundan mahrum gençler ailelerinden her türlü maddi yardım görerek yetişmişler; fakat dini ve manevi terbiye alamamışlardır."[101]

Vicdanlı ve mesuliyet duygusuna sahip dinsizler varsa, bunlar ancak yüksek bir kültür sahibi ve mazbut bir aile terbiyesi almış seçkin insanlar arasında bulunabilirler. Böyle yetişme imkânlarından mahrum kalmış bilgisiz halk ve henüz tam idrak çağına varmamış gençler, çocuklar için en tesirli ahlâk müeyyidesi, Allah korkusudur. Bunun için başta Amerika ve birçok laik memleketlerde, Cumhurbaşkanı İncil üzerine yemin eder. Mahkemelerde İncil'e el basmayanların şahitliği makbul değildir ve okullarda din öğretimi mecburidir."[102] Örnekte de görüldüğü gibi dünyada kabul gören görüş dinin yaptırıcı gücü olması sebebiyle ahlâk teorilerinin de dine dayanmasıdır.

Din ile temellendirilen ahlâk teorilerinin hepsinde, ahlâki değerlerin kaynağı mutlak varlık olan Allah'tır.[103] Kaynak Peyami Safa'da da vahiy olduğu için davranışlara ahlâki iyilik veya kötülük vasıflarını kazandıran bizzat Tanrı buyruklarıdır.

Peyami Safa'nın bu düşüncelerinden de anlaşıldığı üzere ahlâklı olmanın ilk koşulu Tanrı'ya inanıp, buyruklarına bağlı olmaktır. Ona göre, sadece İslam dini değil, ilahi bütün dinler ahlâka temel teşkil eder. Ahlâk ilkelerinin belirlenmesi hususunda vahyin merkezi bir önemi vardır. Çünkü Tanrı korkusu, devlet ve yasa korkusundan daha baskındır. Eğer Tanrı korkusu olmazsa devletin görmediği yerlerde yapılan her şey mubah olur ve toplumda suç işleme oranı artar. İnsanlar din kurallarına göre ahlâk kurallarını belirlerse ahirette karşılaşılacak ceza ve mükâfat bağlayıcı olmaktadır. Değişen dünya şartlarında dinin değişmeyen kuralları düzeni korumaktadır.

Peyami Safa'da ahlâk din İlişkisini inceledikten sonra şimdi de ahlâk aile ilişkisine geçiyoruz.

---

[101] Safa, Peyami, Din İnkılâp İrtica, s.30
[102] Safa, Peyami, Din İnkılâp İrtica, s.30
[103] Kılıç, Recep, Ahlâkın Dini Temeli, Ankara, 1996, s.161

IV.2. Ahlâk– Aile İlişkisi

Aile, birbirine arzulu yapıda yaratılan kadın ve erkeği, meşru ölçüler içerisinde bir araya getiren, gönlü huzura, bedeni ise sükûna kavuşturan kurumlardan biridir. Aile, sevginin, saygının, sorumluluğun, fedakârlığın sergilendiği bir kurumdur.[104] Bir başka deyişle aile, insanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur. Bu "en küçüklük" niteliğine rağmen toplumların temelini oluşturmada "en büyük" role sahiptir. Çünkü toplum, işte bu aile dediğimiz en küçük sosyal ünitelerin bir araya gelmesinden teşekkül eden insan topluluğudur.[105] Aile insanın ilk sosyalleşmesini gerçekleştirir. Çocuk, ailede ikinci, sosyo-kültürel doğumunu yaşar. [106]

Aile kurumunun doğmasının bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerden ilki, kadın ve çocukların hak ve hukuklarının korunmasıdır. İkincisi ise, insan tabiatında gizli bulunan sosyal bir eğilim, tabii bir ihtiyaç ve karşılıklı sevgidir.[107]

Ahlâkçılar, yaşamak nasıl bir hak ise, evlenip nesli devam ettirmeyi de bir görev kabul etmişlerdir. Nesli devam ettirmedikçe de üstün ahlâk meydana gelemez. Ayrıca insan evlenme yaşına geldiği halde evlenmezse, fıtratına uygun hareket etmemiş olur. Bu hal ahlâk ilmince benimsenmediği gibi insan neslinin devamını tehlikeye soktuğu için dinen de hoş karşılanmamaktadır.[108]

Ailede bütün sevinçler ve kederler ortaktır. İnsan başkalarını mutlu ederek kendi mutluluğunu da hisseder. Bu nedenle aile birlik ve beraberlik örneğidir. Aile farklı nesilleri bir araya getirir. İhtiyarlarıyla uzun bir geçmişe bağlıdır. Çocuklarıyla da uzun bir geleceğe hazırlanmaktadır. Bu şekilde, sosyal hayatın en mükemmel okulu olan ailede insan, kendisi kadar başkalarını da sevmesini öğrenir. Allah, din, vatan, millet ve insanlık için lüzumlu sevgi ve duyguların ilk beşiğidir.[109]

---

104 Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.137
105 Yaman, Ahmet, İslam Aile Hukuku, Konya, 2002, s. 11
106 Kehrer, Günter, vd., Din Sosyolojisi,(çev. M. Emin Köktaş; Abdullah Topçuooğlu), Ankara, 1996, s.83
107 Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.137
108 Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.137
109 Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.137-138

Yukarıdaki nedenler sebebiyle aile, din ve birey arasındaki en önemli iletişim kanallarından biridir. Bu kanal aynı zamanda büyük dini organizasyonların nesiller boyu üye temininin devamlılığını da sağlamıştır.[110]

Bu bilgiler ışığında Peyami Safa'nın ahlâk ile aile arasında nasıl bir ilişki kurduğuna ve ailenin ahlâk üzerinde yaptırıcı gücünün ne olduğuna eğilelim:

Peyami Safa ahlâkı bilinen bir bilgi olmasından ziyade yaşanılan bir şey olarak tanımlar ve ahlâk "öğretilmez alıştırılır" diye ifade eder. O zaman insanlar ahlâkı öğrenmekten ziyade ahlâka alıştırılırlar. "Ahlâka alıştıranlar kimlerdir?" sorusuna verilecek ilk cevap ailedir. Bu konuda Peyami Safa şöyle der: " Ahlâk terbiyesinin de ahlâk bilgisi veren derslere değil, ahlâk itiyatlarını kazandıran tesirlere dayanması lazımdır. Bazılarımıza göre bu tesirlerin mihrakı aile, bazılarımıza göre mekteptir."[111] Bu düşünceye göre ahlâk kuşaktan kuşağa daha dar anlamıyla aileden aileye taklit edilerek aktarılır.

Peyami Safa'ya göre, ahlâk eğitimi babadan oğla geçen bir eğitim gibidir. Çocuk babasında neyi görürse o da büyüyünce aynı davranışı tabiî görmekte ve ona devam etmektedir. Çünkü büyüdüğünde de her şeyi babasının gözüyle görmektedir. İnsan ölürken bile çocukluğunda edindiği fikirlerle düşünür.[112] Aynı zamanda bu durumun aile bireylerini sevip onlara bağlı olmakla da ilgisi yoktur. Kişi aile bireylerini sevsin ya da sevmesin ailenin kişilik gelişiminde ve ahlâkın oluşumunda etkisi çok büyük ve önemlidir. Peyami Safa bu düşüncesini romanlarında okuyucularına yansıtmıştır. Bu örneklerden bir tanesini de *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanında, vermiştir. Roman kahramanı babasını pek sevmez fakat onun görüşlerini daima anımsar ve "olsa bu konuda şöyle der" diye içinden geçirir.[113]

İnsanlar ahlâki hususları taklit ederek onlardan göre göre alışarak öğrendikleri gibi, anne ve baba nasıl bir ahlâki özelliğe sahip olursa olsun çocuklarının ahlâklı olmalarını isterler. Ahlâken yanlış olan hiçbir şeyi çocuklarına yakıştıramazlar. Çünkü onlar gençliklerinde yaptıkları şeylerden ders çıkarmışlardır; ama geriye

---

[110] Kehrer, Günter, vd., a.g.e., s. 85
[111] Safa, Peyami, Eğitim Gençlik Üniversite (Objektif 7), İst., 1976, s. 87
[112] Safa, Peyami, Mahşer, s. 107–108
[113] Safa, Peyami, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, s. 89

dönme şansları yoktur. Çocuklarının aynı ahlâksız durumları yaşamasını aynı acıları çekmesini ve kendi yaşlarına geldiklerinde pişmanlıklarının olmasını istemezler.[114]

Aileler çocuklarının ahlâka aykırı davranışlarını düzeltmek ister, eğer düzelmeyecek bir durum varsa onu örtmeye ya da ahlâklı bir kılıfa sokmaya çalışır. Örneğin aileler, aile içindeki gayri meşru bir durumu meşru hale getirmek ister. Çünkü aile, içinde iffetsizliğe örnek olan bir bireyin olmasını istemez. Bunun sebebi ise iffetsiz davranışların sonuçlarına sadece bir kişi değil o kişinin etrafındaki herkes katlanmak zorunda kalacak olmasıdır. [115] Peki, bu durum nasıl olur?

Peyami Safa' ya göre, insan tek başına ve çevresinden bağımsız yaşayamaz. İnsanlar en nihayetinde şereflerini korumak için ve toplumsal baskı görmemek ve işlerinin yolunda gitmesi için ahlâk kurallarını uygular ve diğer aile bireylerinin de bu kurallara uymasını isterler. Ailede anne ve baba muhafazakâr olmasa bile çocuklarının toplum tarafından sevilmeyen ve ahlâksız ve ahlâksız kabul edilen insanlarla arkadaşlık etmesine izin vermezler. Çünkü dedikodu olmasından, aile huzurlarının ve iş hayatlarının bozulmasından endişe ederler. Ahlâk kaidelerine önem verilen toplumlarda aile hayatı iş çevresini etkilemektedir.[116]

Aile toplumsal baskı nedeniyle ahlâken rezilet sayılan davranışları istemezken, o aile içinde bunu yapmayı düşünen insan bile ailesini zor durumda bırakmayı düşünmez. Şöyle ki insanlar yaşamak istediği şeyi ahlâki bir zemine oturtmaya çalışır. Örneğin para ve makamından hoşlandığı bir adamla nikâhsız yaşamak değil de onunla evlenmek ister. Evlenmek son derece meşru olan bir vaziyettir. Ahlâk kaidelerine uygundur. Bu duruma aileler razı olacaktır ve birey için "ahlâksız " söylemleri olmayacaktır.[117]

Peyami Safa'ya göre, "aile olmak" sebebiyle de insanların ahlâk kurallarına uyması gerekir.[118] Yani evli olan erkek bu nedenle başka kadınlarla birlikte olmaz, eşine ihanet etmez ve böylece "aileye" sahip olduğu için ahlâken faziletli davranmış olur. Görülüyor ki, dinden sonra ahlâk kaidelerinin yaptırıcı gücü ailedir. Aile

---

[114] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, s. 225
[115] Safa, Peyami, Yalnızız, s.14–36
[116] Safa, Peyami, Yalnızız, s.169 -176
[117] Safa, Peyami, a.g.e., s. 176-177
[118] Safa, Peyami, Canan, İst., 2000, s. 17-18

kendini, toplumu ve bireylerini korumak için ahlâk kurallarına uymak ve uygulatmak ister.

Şimdi de Peyami Safa'da ahlâkın oluşmasını ve uygulanmasını etkileyen faktörlerden vicdanın ahlâkla ilişkisi konusuna geçiyoruz.

IV.3. Ahlâk– Vicdan İlişkisi

Ahlâk felsefesinin önemli problemlerinden birisi olan vicdan, kavram olarak; eylem ve davranışları ahlâki yönden değerlendiren insanın içindeki bir çeşit mahkemedir.[119]

Vicdan, fiil ve hareketleri, niyet ve maksatları inceleyerek insanın nefsinde yaratılıştan mevcut bulunan hayır ve şer fikirlerine nisbetle onları değerlendirip karşılaştırır, ölçer ve bu suretle onların hayır veya şer olduklarını anlatır.[120]

Vicdan, ahlâki bir değer olarak kabul edildiği gibi, vicdanın sadece bir duygu olarak vasıflandırıldığı da olmuştur.[121]

Felsefe ve ahlâkta, iyiyi kötüden ayıran içten bir kabiliyet olarak ifade edilen vicdan bir de "insan fiillerinin davranışlarının ahlâki değerini takdir ve tayin etmek kabiliyeti" diye tarif edilmiştir.[122]

Bir başka ifade ile insan davranışlarını iyi ve kötü olmaları açısından değerlendiren güç olarak tanımlanan vicdanın, muhakemeleri sonucu insanda ahlâki duygular doğar. Fakat her insanda var olan bu otokontrol gücü herkeste aynı derecede etkili değildir. Vicdan denilen bu gücün oluşmasında inancın, eğitimin ve insan davranışlarının etkisi vardır. İşte bu vicdanî olgunluğa sahip olan bir insan kötülük yapacağında, kendi iç dünyasında vicdanın güçlü direnci ile karşılaşır.[123]

Vicdan, insanın en mümtaz yanı, en ince tarafıdır. İnsandaki bu incelik selim fıtratla ilgilidir. Denilebilir ki vicdan selim fıtratın şuur halindeki bir tezahürüdür. İçsel bir ahlâki şuur olarak vicdan her zaman hak, adalet ve hakkaniyetten taraftır. Bu bakımdan vicdan insanın en güvenilir ahlâk öğretmenidir. Çünkü o bireysel ve toplumsal tutum ve davranışları ahlâki açıdan hiçbir kayırmada bulunmadan ve çifte

---

[119] Bolay, Süleyman Hayri, Felsefeye Giriş, Ankara, 2004, s.184
[120] Akseki, Ahmet Hamdi, Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı, Ankara, ts., s.105
[121] Erdem, Hüsameddin, Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996, s.124
[122] Akseki, A.Hamdi, a.g.e., s.105
[123] Certel, Hüseyin, a.g.e., s. 110

standarda yaslamadan değerlendirir. İnsan ahlâki değerleri ihlal ettiği zaman, içinde kendi "ben"ine hâkim olabilecek güçlü bir "ben"in baskısına maruz kalır. İşte o baskı vicdandır.[124]

Kişinin ruhi benliğinde meydana getirdiği sevincin, kötülüğün meydana getirdiği pişmanlık ve elemin Kur'an ve Sünnette büyük bir değer taşıdığı görülür. O, iyilik ve kötülüğü, kişinin vicdanında meydana getirdiği etkilenmenin mahiyetine göre tarif etmiştir. Ancak vicdan duygusu insanı kötülük yapması halinde kınayan bir güç olabileceği gibi kaskatı kesilmiş kalp haline gelerek kötülük karşısında duyarlılığını kaybetmiş bir duruma da gelebilir. İşlevini kaybetmiş bir vicdan da hata yapabilir. [125]

Acaba, vicdanın yapısında hangi ruhsal ögeler rol oynar? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisine göre; vicdanın oluşumunda hâkim rol oynayan duygulardır. Bu durumu kabul edip benimseyenlerin başında J.J Rousseau (1712 -1778) gelmektedir. İkincisinde ise vicdan akıldan başka bir şey olarak görülmez. Bu düşünceyi benimseyen de I.Kant (1724 -1804)'tır. Üçüncü görüş vicdanı ferdin ruhunda cemiyet vicdanının bir aksedişi olarak gören görüştür.[126]

Vicdanın yapısında duygular, akıl ve cemiyet vicdanının yansımasından hangisi rol alırsa alsın bazı ahlâkçıların vicdanın, bizleri hataya götürebileceğini düşündüklerini söylemiştik. Vicdanı hataya götürecek sebeplerin başında; cehalet, eğilimler ve duyguları sayabiliriz.[127]

Bunlardan cehalet, iyi terbiye edilmemiş ve iyi yetiştirilmemiş insanlarda zuhur eder. Bu tip insanların vicdanları hata yapar; çünkü cahil, vicdandan habersizdir. Ancak vicdan terbiye ve tecrübe sayesinde gelişir ve olgunlaşır. Aksi takdirde vicdanın işlevini kaybetme durumu ile karşı karşıya gelinebilir. İkinci olarak hırs, menfaat, nefse karşı sevgi ve egoizm gibi eğilimler de vicdanı yanıltabilir. Bir

---

[124] Öztürk, Mustafa, (http://www.diyanet.gov.tr./turkish/dy/Diyanet-İstleri-baskanligi/duyuru/4362.aspx), (01.12.09)
[125] Erdem, Hüsameddin, Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996, s.126
[126] Topçu, Nurettin, Felsefe, İst., 2002, s.103–104
[127] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.127

üçüncü olarak da duygular vicdanı yanıltabilir. Bu nedenle, insan hislerini iradesiyle kontrol altına almalıdır.[128]

Acaba, Peyami Safa vicdan kavramını nasıl ele almıştır? Vicdanın insan hayatındaki rolü nedir? İnsan, vicdanından ne kadar etkilenir?

Peyami Safa'ya göre, vicdan, önemli bir ahlâki niteliktir. Çünkü vicdan, insanı ahlâklı olmaya iten kuvvetin adıdır. Vicdan duygusu olmazsa insan son derece rahat bir şekilde ahlâksız davranışlar sergileyebilir. Vicdan olmadığı sürece bencillik duygusu gelişerek artar. Bunun nedeni ise vicdanını kaybetmiş insanların daha çok menfaat elde etme arzusudur.[129]

Peyami Safa'ya göre vicdanlı olmanın sebebi, insanların kendilerine merhamet edilmesini istemesidir. Bu nedenle onların da başkalarına merhametli davranması gerekir.[130] Aynı zamanda ahlâki sorumluluk duygusuna sahip olan insanlar vicdansız olamazlar. Çünkü sorumluluk duygusu kişiye ödevlerini hatırlatır. Sorumluluk duygusunun tesirinde kalan insan vicdansız davranamaz. Vicdansız davranırsa ortaya çıkacak olumsuz durumların sorumluluğu altında ezileceğini bilir.[131]

Vicdan duygusuna sahip olmayan insanlar ise; iffetsizlik, adaletsizlik, hırsızlık, adam öldürme gibi rezilet sayılan davranışları rahatlıkla yapabilirler.[132]

Görülüyor ki Peyami Safa'da vicdan, insanın dinsel ve toplumsal ödevlerini yerine getirtme kuvvetidir. İnsanlar vicdanları sayesinde kendilerini kontrol eder ve dünyada başka insanların varlığını unutmadan yaşarlar. Bir başka deyişle vicdan sorumluluk işidir ve insanda merhamet duygusunun var olduğunu gösterir. Vicdan bu sayede insanları ahlâken fazilet sayılan davranışları yapmaya iter.

Peyami Safa dünyada kabul gören farklı ahlâk anlayışlarından bahsetmiştir. Bunlardan bazılarının geçerliliğinin kalmadığını göstermeye çalışmıştır.

---

[128] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.127-128
[129] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s.45–63
[130] Safa, Peyami, a.g.e., s. 63
[131] Geniş bilgi için bkz. Erdem Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, s.42–55
[132] Safa, Peyami, Mahşer, s. 316 – 319

V. FARKLI AHLÂK ANLAYIŞLARI

Çağlardan ve yaşantılardan gelen düşünce ve tecrübe birikimleriyle farklı ahlâk anlayışları ortaya çıkmıştır.[133] Peyami Safa'da kendi düşüncelerine göre ahlâkı sınıflandırmış ve açıklamıştır. Ona göre beş farklı ahlâk anlayışı vardır:

V.1. İnsani Ahlâk

İnsani ahlâk Ernest Hewingway (1899–1961)'in evrensel ahlâk kuralında da görülür. O bu konuda şöyle der: "Ahlâk konusunda inandığım ilke şudur: Bir şeyi yaptıktan sonra kendini iyi hissediyorsan o davranışın ahlâkidir; eğer kendini iyi hissetmiyorsan o gayri ahlâkidir.[134] Buna göre; insani ahlâk başkasına zarar veren hareketleri yapmamak, fayda veren hareketleri yapmaktır. Böyle bir ahlâk her bireyden başkasını zarara sokacak her türlü menfaat ve keyfiyetten vazgeçmek fedakârlığını ister.[135] İnsani ahlâk, bireyi bencillikten korur. Toplumda tek başına olmadığının ve başkalarını da düşünmesi gerektiğinin farkına varır. Bencillikten kurtulan insanın dünya görüşü genişler ve insanları menfaatsiz sever. İnsani ahlâktan sonra ise dini ahlâk gelir.

V.2. Dini Ahlâk

Dini ahlâk, ahlâkın kurallarının kaynağını Tanrı'da ve Tanrı'nın kutsal kitaplarında arar ve dini ahlâk ilahi ahlâk olarak da adlandırılır. Dini ahlâkta "öteki dünya mutluluğu" için gerekli ölçütler ve normlar vardır. Gerek Hıristiyanlık ve İslam dinlerinde, gerekse diğer dinlerde temel dinsel inançlar ve buyruklar, ahlâki değer yargılarının temelini oluşturur.[136] Peyami Safa' ya göre dini ahlâk, "İnsanın din duygusuyla yaşıttır. İnsana ebedilik imkânını en çok veren duygu Allah'a inanması olmuştur. Pagan devirlerde bile ahlâk, Platon (M.Ö. 427–347)'un hayr-ı âlâ'sı gibi ilahiyatçı görüşlere dayanır. Bu dini ahlâk, din ile dünya işleri ayrılıncaya kadar, yani

---

[133] Kısımlar için bkz. Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 42-55

[134] Aktan, Can, (http://www.canaktan.org/din-ahlâk/ahlâk/ahlâk-felsefesi/tartisma-konulari.htm), (19.03.2010)

[135] Safa, Peyami, Millet ve İnsan, İst., 1943, s. 46; Kösoğlu, Nevzat, Peyami Safa, s.140

[136] Aktan, Can (http://www.canaktan.org/din-ahlâk/ahlâk/ahlâk-felsefesi/ahlâk-felsefesi.htm), (19.03.2010)

on sekiz asır yaşamıştır."[137] İnançlar insanların hayatında hep olmuş, günah ve sevap kavramları insanların davranışlarını ve ahlâki yapılarını etkilemiştir. Fakat dönem dönem değişen çağ ile dinin etkisinin azaldığı görülmüştür. Böylece laik ahlâk anlayışı ortaya çıkmıştır.

V.3. Laik Ahlâk

Ahlâki değer yargılarının akıl yoluyla bulunabileceğini savunan ahlâk felsefesi öğretileri de geliştirilmiştir.[138] Ahlâk kurallarının kaynağını insanda ve insan aklında arayan ahlâka, laik ahlâk denir. Aynı zamanda "rasyonalist ahlâk" olarak da adlandırılır. Laik ahlâk anlayışını savunanların başında ise Francis Bacon (1561 – 1626) gelir. Bacon'a göre dinsel inançlar ve buyruklar olmadan da ahlâka ulaşılabilir.

Peyami Safa'ya göre Fransız ihtilalinden sonra dini ahlâkın yerini laik ahlâk almıştır. Fakat insana ebedilik imkânı veren cazibeden laik ahlâk mahrumdur. Bunun için insan buhran geçirdikçe ya dini ahlâka ya milli ahlâka tutunarak ayakta durabilmiştir.[139]

Laik ahlâk anlayışı varlığını tek başına koruyamamıştır. Çünkü insanlar manevi ve dini değerlerden bağımsız, sadece aklın ürünü olan bir ahlâk anlayışını kabul edememişlerdir. Bu nedenle etkisi uzun sürmemiştir.

Peyami Safa'nın üzerinde durduğu ve Fransız ihtilali ile doğan bir diğer ahlâk anlayışı ise kazanç ahlâkıdır.

V.4. Kazanç Ahlâkı

Peyami Safa'ya göre; Fransız ihtilalinden sonra kapalı milli ekonomiler yıkılmış ve yerine milli hudutlar kaldırılarak şahsi teşebbüsün alabildiğine kazanç elde edebileceği, dünya ölçüsünde geniş bir istismar meydanı açılmıştı. Bu imkânın kafalarda yaptığı inkılâp, artık derebeylik ve monarşi tahakkümlerini çoktan yıkan fertlerin teker teker hür olmaları idealidir; ahlâk da yaptığı inkılâp da bu hürriyetin sarhoşluğu ile fertlerin tabiatlarında uyuyan en aşağı insiyaklarla harekete gelerek

[137] Safa, Peyami, a.g.e., s.47; Kösoğlu, Nevzat, a.g.e., s.140
[138] Aktan, Can, (http://www.canaktan.org/din-ahlâk/ahlâk/ahlâk-felsefesi/ahlâk-felsefesi.htm), (19.03.2010)
[139] Safa, Peyami, a.g.e., s.47; Kösoğlu, Nevzat, a.g.e., s.141

altın peşinde, kazanç peşinde, umumi menfaatleri hususi menfaatlerine feda edecek bir hodgamlığa düşmeleridir. O derece ki bütün kıymetler para kazanmanın bir vasıtası haline gelmiştir. Her şeyin ölçüsü para; şu fikrin on paralık haysiyeti yoktur, o kadının gözleri milyon değer, bu tablo on lira kıymetindedir, filanın ciğeri beş para etmez, bir fikir adamı bile kazandığı para nispetinde iyi düşünür. Hâlbuki eski çağ veya feodalite edebiyatında zenginlerin hicvedilmesine sıkça rastlanmıştır.[140]

Peyami Safa der ki: Kazanç ahlâkının arkasından milli ahlâk yetişmeseydi günün birinde iffetten ve faziletten bahsetmek mümkün olmayacaktı.[141] Çünkü herkes paraya önem verecek, iffet gibi erdemler belki de satışa çıkacaktı. Belki de iffetini en yüksek bedele satan ahlâklı olacaktı.

Peyami Safa'nın önemle üzerinde durduğu ve milletlerin huzurlu yaşamasını sağlayacak olan milli ahlâk konusuna geçelim.

V.5. Milli Ahlâk

Milli ahlâk, bir toplumda yaşayan fertlerin ve grupların hayatını düzene koyan yaygın, genel davranış kurallarıdır. Her milletin kendine özgü örf ve adetleri, kendine göre milli özellikleri vardır. Hiçbir millet diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynısı olabilir ne de kendi milletini oluşturabilir. Atatürk'e göre milli ahlâk, bir milletin millet oluşturmasının ilk şartını teşkil etmektedir. Atatürk bu konudaki görüşünü, "Mükemmel bir millete, milli ahlâkın icapları, o milletin fertleri tarafından, hiç tereddüt etmeksizin vicdani ve hissi bir şekilde yapılır. En büyük milli heyecan işte budur."[142]

Peyami Safa'ya göre milli ahlâk, insanlığın ilk çağlardan beri vatan sevgisi ve kahramanlık ahlâkı halinde vardı. Sosyoloji ve psikoloji "insanın beninin" en son tahlilinden cemiyetin tesirlerini bulur. Fransız düşünürlerden olan Maurice Barres (1862–1923) şöyle demiştir: "Ben" ciddi bir tahlile vurulduğu zaman yok olur ve yerini, fani mahsulü olduğu cemiyete bırakır… Başlangıçta hür olmaktan büyük bir gururu duyan düşüncem, ben doğmadan çok evvel ona bütün inceliklerine kadar

---

140 Safa, Peyami, a.g.e., s.47; Kösoğlu, Nevzat, a.g.e., s.141
141 Safa, Peyami, a.g.e., s.48; Kösoğlu, Nevzat, a.g.e., s.142
142 Milli Ahlâk, (http://www.turkcebilgi.com/milli_ahlâk/ansiklopedi), (25.10.2009)

emreden bu toprağa ve ölülere bağlıdır." Ebedi olmak için milli ahlâka sahip olmak gerekir. Bu ideal ferdin milli müdafaa için icabında seve seve canını verebilmesi mucizesini doğuran kahramanlık ahlâkının da cazibe merkezidir. Bunun için milli ahlâk olmayan yerde ahlâk yoktur.[143]

Peyami Safa, insanın varlığını sürdürebilmesi için milli ahlâka sahip olması gerektiğini, milli ahlâk olmazsa diğer ahlâk anlayışları; laik ahlâk, kazanç ahlâkı vs. insanların ihtiyaçlarını sınırlı bir şekilde karşılayacağını belirtmiştir. İnsanları bir arada tutacak ahlâk anlayışı milli ahlâk anlayışıdır.

Şimdi Peyami Safa'da ahlâkın değişip değişmeyeceği problemi konusuna geçelim.

VI. AHLÂKIN DEĞİŞİP DEĞİŞMEYECEĞİ PROBLEMİ

Ahlâkın değişip değişmeyeceği problemi konusunda bir huy olan ahlâkın değişip değişmeyeceğinden bir de ahlâki değerlerin değişip değişmeyeceği probleminden bahsedilebilir. Huy olan ahlâkın değişmeyeceği hususunda Batı ve İslam dünyasında insanın huyları ikiye ayrılmıştır:

a)Tabii huy (ahlâk): İnsanın yaratılışında, fıtratında, aslından, mahiyetinden gizli olan haslet ve eğilimlere denir.

b)Kazanılmış huy (ahlâk): Alışkanlıklarla meydana gelen birçok dış etkenler ve çevrenin tesirleriyle sonradan kazanılan huylar.[144]

Huylar ikiye ayrılıyorsa insanın kendi ahlâkını kesip atarak, başka bir ahlâk elde etmesi mümkün müdür? İnsan ahlâkının değişip değişmeyeceği konusunda üç görüş vardır:

Birinci görüş: Ahlâkın değiştirilmesi mümkün değildir. Kişinin benliğinde meydana gelen huy asla değişmez. Zira hulk(ahlâk) doğuşla ilgilidir. Bu da dışarıdan müdahalelerden etkilenmez ve yerinden sökülüp atılamaz.

İkinci görüş: Ahlâk iki nevidir. Birincisi tabiidir. Yani asıl yaratılıştan mevcuttur ki, bunun değiştirilmesi mümkün değildir. Diğeri ise, anlaşma ve alışkanlıkla kazanılan huydur ki, bunun değiştirilmesi mümkündür.

---

[143] Safa, Peyami, a.g.e., s. 49; Kösoğlu, Nevzat, a.g.e., s.142
[144] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 66; Kınalızade, Ali, a.g.e., s. 36-37

Üçüncü görüş: Ahlâkın değişmesi mümkündür. Zira hiçbir huy tabiî değildir. Aksine harici sebeplerle hâsıl olur. İslam bilginlerinin hepsi ve filozofların çoğu bu yolu doğru kabul edip tercih etmişlerdir. Bu görüş, sayılan görüşler içinde en üstün olanıdır. Çünkü peygamberlerin insanları din üzerine davetleri bu görüşe bağlıdır.[145]

Peyami Safa huyun değişmesi konusunda ikinci görüşü benimsemektedir. Ona göre yaratılıştan gelen huylar asla değiştirilemez, bireyin yaşamı boyunca devam eder.[146] Anlaşma ve alışkanlıklarla kazanılan huyların değiştirilmesi mümkündür.[147]

Yukarıdaki tasniflerden de anlaşıldığına göre ahlâkın bir bölümü değişir, bir bölümü değişmez. Peki, ahlâki değerler değişir mi yoksa sabit mi kalır? Sağlıklı bir toplum ne sadece değişen, ne de hiç değişmeyen toplumdur. Sağlıklı bir toplum, "istikrar içinde değişme" gösteren bir toplumdur. Bu nedenle insanların toplumdaki ahlâk geleneklerine hep bağlı kaldıklarını veya öyle olması gerektiğini söylemek doğru değildir.[148]

İnsanlar ahlâkın değişimine engel olamazlar; ahlâkın değişmemesi için toplumda her şeyin sabit kalması gerekir ki, bunu yapmaya, yani her şeyi sabit tutmaya kimsenin gücü yetmez. Doğrusu böyle bir sabitlik de kimse tarafından istenmez. Fakat engel olunamayan değişim, kontrol altına alınmalıdır. Eğitim kurumları bir taraftan geleneksel ahlâki prensiplerin yeni nesillere aktarılmasına çalışırken bir yandan da toplumdaki genel değişmelere uygun ahlâki davranış örneklerinin geliştirilmesine çalışır.[149]

Çağların ilerleyişi ile örf ve adetler, kanunlar, gelenek ve görenekler kısaca sosyal münasebetleri düzenleyen bütün kaideler değişmeye uğramıştır. Elbette ahlâk da onlarla birlikte değişmiş olacaktır. Bizim şu anki ahlâkımız Afrikalıların ahlâkıyla aynı değildir, bizim bugünkü ahlâkımız da birkaç yüzyıl öncesi ahlâkımızın tıpkısı değildir. Ahlâk kaidelerinin değişmezliği söz konusu değildir. Toplumların ahlâkı değişmektedir; fakat toplumların hedefi, ahlâkı değiştirmemektedir. Şu halde ahlâkın

---

[145] Kınalızade, Ali, a.g.e., s. 36-37; Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 67-69
[146] Safa, Peyami, Şimşek, s.100- 105
[147] Safa, Peyami, Fatih- Harbiye, s.39–60
[148] Güngör, Erol, Ahlâk Psikoloji ve Sosyal Ahlâk, İst., 1998, s. 22
[149] Güngör, Erol, a.g.e., s. 23

değişmesi bir gerçek ve bir mecburiyet, ahlâkın değişmezliğini sağlamak bir idealdir. Bu gerçek ile bu ideal nasıl birleştirilir?[150]

Bütün insanlar için iyilik, iyilik doğurucu ve her zaman için geçerli olabilecek ahlâki davranış örnekleri bulmak ve onları uygulamak da son derece zordur. Fakat ahlâkta evrensel kıymetler bulmayı gaye edinmek gerekir.[151] İnsanlar arasında barış ve huzur başka türlü gerçekleştirilemez. Kısaca ahlâkta şekiller değişir; fakat öz aynı kalır. Toplum köklü değişikliklere karşı dirençlidir. Aynı zamanda bazı huyları tamamen değiştirmeye ya da tamamen ortadan kaldırmaya çalışmak doğru değildir. Örneğin; gazap ve şehvet duygusunu hiç eseri kalmayacak şekilde kökünden silip atmaya çalışsak, buna gücümüz yetmez. Şayet bunları ıslah edip düzeltmeye çalışırsak buna gücümüz yeter, muvaffak oluruz.[152]

Ahlâkın değişmeyen bazı değerleri vardır. Bunlar bütün zamanlarda ve bütün yerlerde geçerli olagelmiştir. Genel geçer ahlâk kuraları olarak bilinirler. Anne babaya saygı göstermek, dürüst davranmak vs. bu genel değerler çeşitli cemiyetlerde ve aynı zamanlarda birbirinden farklı şekiller almış; fakat şekillerin arkasındaki prensipler değişmemiştir. Toplumlar ilerledikçe temel prensiplere bağlı olan ahlâk kuralları şekillerini değiştirmişlerdir. Eski devirlerde zengin hayırseverler imarethane yaptırıyorlardı, hanlar yaptırıyorlardı. Günümüzde ise vakıflar kurmaktadırlar.[153] Kısaca temel ahlâk prensipleri değişmez; ama uygulama şekilleri değişiklik arz edebilir.

Ahlâkın bir şekli ve bir muhtevası vardır. Yolda rastladığımız birine selam veririz. Hafifçe eğilmek, merhaba demek ve belki şapka çıkarmak birer şekildir. Bu şekillerle ifade edilmek istenen şey de nezaket, dostluk, vefa duygusudur. Ahlâkın şeklini muhtevasından pek ayırmayız; ama asıl üzerinde durduğumuz nokta şekillerde ifade edilen manadır. Bu nedenle ahlâk kaidelerinin değişmesi esas itibariyle şekil ve biçim değişmeleri halinde ortaya çıkar, bazen ahlâkın özünde de pekâlâ büyük değişmeler olduğu görülebilir; ama cemiyetin ideali bu değişmeyi daima engellemek ve istikrarlı bir hayatı gerçekleştirmektir. Pek çok zaman şekil

---

[150] Güngör, Erol, a.g.e., s. 97
[151] Güngör, Erol. a.g.e., s. 99
[152] Gazali, İhya u Ulumi'd Din, (çev. Ahmet Serdaroğlu), İst., 1989, s.130
[153] Güngör, Erol, Ahlâk Psikoloji ve Sosyal Ahlâk, İst., 1998, s. 22

değişmekle beraber içerik aynı kalıyorsa bu demektir ki birtakım ahlâki değerler üniversal karakterdedir. Yani her zaman genel geçerliği vardır.[154]

Peyami Safa da ahlâki değerlerin değişim gerçeğinin farkında olan fakat ahlâkın değişmezliğini sağlamaya çalışan idealistlerdendir. Peyami Safa'ya göre, insanlar yaşadıkları toplumun ahlâki yapısından endişe etmektedirler. Fakat ister 100 yıl önce ister 1000 yıl sonra, ister hayal, ister gerçek olsun, ahlâki kurallar değişiklik göstermez, değişen sadece insanlardır.[155] İnsanların değişimi ile ahlâkın da değiştiğinin farkında olan Peyami Safa yine de, ahlâkın değişebileceğini savunan görüşlere karşı çıkar.[156] Fakat onun da kabul ettiği bir gerçek vardır ki; zamanın, değişimi insanların fikirlerini de değiştirmiştir. İnsanın içinde yaşadığı toplum, sosyal şartlar, okuduğu kitaplar, kişinin inançları ve beklentileri fikirlerine, fikirleri de ahlâkına şekil vermektedir.[157]

Peyami Safa'ya göre, bu kaçınılmaz değişimin ilk sebebi insanların yaşam standartlarını ve yaşadıkları ortamın değişmesidir. Aynı zamanda insanlar beğenmediği ortamların ahlâki kurallarından hoşlanmazlar. O ortamda yaşamaları önemli değildir. Yaşamak istedikleri ortamların ahlâki niteliklerine bürünmek isterler.

Fatih-Harbiye romanında Neriman orta sınıf bir ailenin kızıdır. Neriman, "Fatih mahallesi" gibi muhafazakâr insanların yaşadığı yerde değil de "Beyoğlu" gibi semtlerde lüks hayat yaşamak istemektedir. Kendi ailesi gibi geceleri fasıl yapmak yerine eve geç gelmek, dans etmek belki de içki içmek istemektedir.[158] Çünkü zamanın ilerleyişi ile nesiller değişmiş ve insanlar değişen dünyada yeni hayatlar keşfetmeye başlamışlardır, keşfettikleri bu hayatları da tatbik etmek istemişleridir.

Birey değişmek istemese de yaşadığı toplumun değişmesi onu değişime zorlamıştır. Zira toplum insanların ahlâk anlayışını şekillendirir. İnsan içinde yaşadığı ortamdan kendisini soyutlayamaz, içli dışlı yaşanılan ilişkilerde, o ortamdan ayrılmak isteyen insana, karşı bir tavır meydana gelir. Ortamdan ayrılsa bile

---

[154] Güngör, Erol, a.g.e., s. 98
[155] Tekin, Mehmet, a.g.e., s. 34-35
[156] Safa, Peyami, Sosyalizm Marksizm Komünizm, s. 31–32
[157] Safa, Peyami, Matmazel, Noraliya'nın Koltuğu, s. 79
[158] Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s. 29–38

mücadele etmesi gereken dedikodular olacaktır. Kendine yeni bir dost çevresi kurması da son derece zordur.[159] Görülüyor ki insan etrafında olup bitene seyirci kalamaz. Dünyadaki değişim ve gelişimler kişinin önce maddi ihtiyaçlarını sonra da manevi yönünü etkiler. Giyimini, dinlediği müziği değiştiren insan, ahlâki özeliklerini de değiştirmek ister.[160] Yukarıdaki durum değişimin insanın fikirlerini de etkilediğini göstermektedir. Değişim maddi unsurlarda başlamış ahlâki temellere kadar gelmiş ve kaçınılmaz olmuştur. Bu durumun Peyami Safa'da meydana getirdiği düşünce ise şöyledir: "İnsanda hiçbir duyguya güvenilmez; dini, ahlâki veya âşıkane duyguların temeli üstüne emniyet bina edilmez."[161]

Peyami Safa, ahlâki değişimin karşısında olan idealistlerdendir. Fakat zaman onun fikirlerini de değiştirmiş, değişimi kabul etmiş ve insanların ahlâki duygularına güven olmayacağını söylemiştir.

Ahlâkın değişmeyen temel prensipleri vardır. Ama değişen yaşam şartları ahlâk anlayışlarını da etkilemiş maneviyatın önemli olduğu hayat tarzından materyalist dünya düzeyine geçiş olmuştur. Örneğin cimrilik, iffetsizlik, sadakatsizlik değişen bu dünyada da ahlâken kötü davranışlardır. Fakat yapılan hangi davranış iffetsizlik, hangisinin sadakatsizlik olduğu farklılık göstermektedir. Yani kavramlar aynı kalmış; fakat onların içerikleri değişiklik göstermiştir.

Peyami Safa'nın düşünceline göre teorik ahlâkı izah etmeye çalıştık. O, ahlâk konusunda pek çok saptamalarda bulunmuştur. Bunlardan bazıları geçerliliğini korumuş bazıları yitirmiştir. Peyami Safa'nın amacı toplumun bozulmasının önüne geçmektir. Ahlâki değişimin farkındadır fakat değişimden yana değildir. Ahlâki değerlerin değişimini istemediği için kuralları hiçbir zaman değişmeyecek olan dinden bağımsız bir ahlâk anlayışını asla kabul etmemiştir. Peki, ona göre, pratik ahlâk nasıldır? Teoride elde edilen veriler pratiğe nasıl aktarılır?

---

159 Safa, Peyami, Şimşek, s. 64–65
160 Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s. 25–26
161 Safa, Peyami, Bir Akşamdı, s. 109

İKİNCİ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA'DA PRATİK AHLÂK

Ahlâkın pratik yönünde; Ahlâk Felsefesinin teorik yönünde elde edilen sonuçların uygulanması, hayata aktarılması gerçekleştirilir. Bu uygulama alanlarının başında fert, aile ve cemiyet gelir. Bu alanların her biri için ayrı ve kendilerine has ahlâk teşekkül eder; ama bu ahlâk sistemleri hiçbir zaman temel ahlâk ilkelerinden ayrılmazlar.[162]

Zaten pratik ve teorik ahlâkı kesin olarak birbirinden ayırmak pek mümkün değildir. Çünkü teorik ahlâk hem ahlâk kanunlarını koyar hem de bu kanunların uygulanmasını emir ve denetimini görev edinir. Pratik ahlâk ise, davranış ve eğilimlerden hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğunu, insan vazifelerinin ne şekilde gerçekleştirildiğini bildiren ahlâk dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.[163]

Peyami Safa'da pratik ahlâk konusunda; fazilet ve reziletler konusuna, insanın fiilleri (iffet, adalet, yiğitlik, dostluk, sadakat, anne-baba sevgisi), ahlâkın bozulma sebepleri ve nefsin hastalıkları ve tedavisi konularına değinilecektir.

Peyami Safa, insanın fiillerinden bazılarını anlaşılması bakımından zıtlarıyla birlikte ele almıştır. Bu nedenle ilk önce Peyami Safa'ya göre, fazilet ve rezilet ne anlama gelmektedir? Hangi davranışlara fazilet hangilerine rezilet denir? Bu konuya değinelim.

I. FAZİLET VE REZİLET

Fazilet, her zaman ve sürekli olarak iyi olma eğilimi, iyi ve doğru eylemde bulunmaya yatkın olma durumunu ifade eder. İnsan varlığına en zengin ve en gerekli anlamını veren ahlâki niteliklerin toplamı, insan iradesinin gerektiği takdirde büyük özveride bulunmak ve ciddi engelleri aşmak pahasına ahlâki iyiliği amaçlama, iyilik

---

[162] Erdem, Hüsameddin, Bazı Felsefe Meseleleri, Konya, 1999, s. 39
[163] Erdem, Hüsameddin, Ahlâk Felsefesi, Konya, 2003, s.103

uğruna hareket etme gücüne fazilet denilmektedir.[164] Fazilet Türkçe'de erdem kelimesiyle karşılanan bir ahlâk terimi olarak kullanılmıştır.[165]

Fazilet, insanın tam bir ahlâki olgunluğa ulaşması demektir. "Ahlâklı insan" dediğimiz zaman genellikle ahlâk kaidelerine uygun bir hayat yaşayan insan aklımıza gelir; ama fazilet sahibi bir insan ondan da ileridir. Faziletli insan kendisinden beklenenin daha fazlasını verir ve ahlâk konusunda başkalarına örnek olur.[166]

Rezilet ise faziletin zıddıdır. Hemen hemen her faziletin zıddı mevcuttur. Örneğin, hikmetin zıddı cehalet, şecaatin zıddı korkaklık, iffetin zıddı iffetsizlik, adaletin zıddı zulümdür.[167]

Peyami Safa'ya göre fazilet, mukaddes bir vehimdir. Kutsaldır; ama değişmez değildir. İnsanlara yapılan fazilet tanımı onları yanıltmıştır. İnsanlara fazilet; kat'i bir şe'niyet olarak anlatılmıştır. Bu nedenle insanların gözleri açılmamıştır.[168]

Peyami Safa'ya göre bir insanın faziletli olması için hem adil hem de iffetli olması gereklidir. Eğer insan bu vasıfları kendisinde barındıramıyorsa rezildir. Mahşer romanında insanların maddi çıkarları nedeniyle adalet ve iffet gibi faziletlerden nasıl vazgeçip rezil duruma düştükleri anlatılmaktadır. Maddi çıkarları doğrultusunda adil olmayan yollardan para kazanıp, devleti dolandırmaya çalışmak iffetsiz davranışlar olarak görülmektedir.[169]

Birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yan yana gelmiş olan insanlar aslında büyük bir cehaletle başkaları tarafından kutsi sayılan her şeyi(din, ahlâk vs) hurafe sanıyor ve korkmadan çiğniyorlardır.[170] Bu davranışların sebebi çıkarlardır. Maddi çıkarlar için insanlar reziletlere katlanırlar. Bu reziletlerin başında ise iffetsizlik gelir. Peyami Safa'ya göre, kişi maddi şeyleri elde etme hırsına kapıldı mı gözüne hiçbir şey görünmez.[171]

Türk toplumunda fazilet olarak sayılan davranışlar büyük önem taşır. İnsanlar karşısındaki insanın değerini bu davranışlara göre belirlerler. Bu nedenle faziletleri

---

164 Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Ankara, 1997 s. 252
165 Çağrıcı, Mustafa, "Fazilet", DİA, İst., 1995, 13/268-269
166 Güngör, Erol, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, İst., 1998, s.150
167 Kınalızade, Ali, a.g.e, s.123
168 Safa, Peyami, Mahşer, İst., 1977, s. 108-109
169 Safa, Peyami, a.g.e, İst., s. 51-53
170 Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s. 69
171 Safa, Peyami, Mahşer, s.60 – 62

kullanarak ya da faziletli görünerek menfaatlerine ulaşmaya çalışanlar mevcuttur. Bunların asıl amacı fazilet sahibi insanların güvenini kazanıp menfaat elde edebilmektir.[172] Bu düşüncede olan insanların amacı ise; toplumda fazilet sayılan davranışlara sahip olduğunu gösterip, reziletlerini saklayarak karşısındakilerden faydalanmaktır. Peyami Safa'nın bu düşünceyi aktarmasının sebebi ise insanların reziletlerini, faziletlerinin arkasına gizleyerek gerçekleştirmeye çalıştıklarını göstermektir. Kısaca nefis amacına ulaşmak için faziletleri de kullanmaktadır.

Ahlâkın anası dört temel fazilettir, bunlar: Hikmet şecaat, iffet ve adalet olarak görülür.[173] Peyami Safa iffet, yiğitlik, adalet ve bunlardan başka sadakat konusu üzerinde önemle durmakta, bunları fazilet olarak görmektedir. Bu fiillerin aksi olan iffetsizlik, korkaklık, zulmü ve sadakatsizliği de rezilet olarak saymaktadır. Bunların yanı sıra Peyami Safa, insanın fiillerinden dostluk ve anne-baba sevgisini de fazilet olarak görmektedir.

Şimdi insanın fiilleri üzerinde iffet ve iffetsizlikten başlayarak duralım. "Acaba iffetin önemi nedir?" "İffetsiz diye kimlere denir?" "İffet ve namus aynı mıdır?"

II. İNSANIN FİİLLERİ

İnsanın fiilleri, zorunlu fiiller ve ihtiyarî fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Nefes almak, kalbin atması gibi zorunlu ve refleks hareketlerimizin oluşturduğu fiillere zorunlu fiiller adı verilir. Bunların oluşumunda insan iradesinin herhangi bir rolü yoktur.

Yazı yazmak, oturup kalkmak, hayır veya şer, iyi veya kötü bir şey işlemek gibi hür iradeyle seçilerek yapılan fiillere ise iradeli fiiller denir. Biz burada insanın kendi iradesiyle seçtiği fiiller üzerinde duracağız. Bunlardan ilk üzerinde duracağımız konu iffet ve iffetsizliktir.

---

172 Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s.112
173 Gazali, İhya u Ulumi'd Din, (çev. Ahmet Serdaroğlu), c.3, İst, 1989, s.127

II.1. İffet ve iffetsizlik

İffet, şehevani kuvvetin, akli kuvvete itaat etmesidir.[174] Gazali'ye göre ise iffet; şehveti akıl ve şeriat kuvvetleri ile terbiye etmek demektir.[175] Aristoteles'ten etkilenerek "orta yol" teorisi ile iffet ve hayâyı açıklayan İbn Miskeveyh (940–1030) ise bu fazileti "şehvet gücü"nün ideal orta hali[176] diye tarif etmiştir. İffetin rezileti ise iffetsizliktir.[177]

Ahlâkçılar, iffeti ahlâkın esası ve faziletin kaynağı olarak görmüşlerdir. İslam ahlâkçıları dört temel faziletten biri sayılan "iffeti" on iki kısma[178] ayırırlar. Bunlar arasında bazı farklılıklar olsa da en nihayetinde hepsi insanın nefsi ile ilgilidir. Kısımlardan birisi de "hayâ"dır. İffetin en esaslı kısmı hayâ olarak görülür. Hayâ, utanma, sıkılma, ar, namus, Allah korkusu ile günahtan kaçınma[179] anlamlarına gelir. İslam ahlâkçıları hayânın ar ve utanma manasını tercih etmişlerdir.[180] Bunun sebebi ise birçok ayette hayâ ve iffetle; toplum, aile, din ve iman arasında sıkı bir münasebet olmasıdır. Örneğin Kur'an-ı Kerim iffet ve hayâyı aile için saymış,[181] zinadan kaçınmayı,[182] evlenerek iffeti korumayı emretmiştir.[183]

Hayâ, kişiye fazilet yollarını, maddi ve manevi terakki yollarını gösterir. Edep ve hayâdan mahrum olan insan her türlü çirkinliğe girebilir. Yaptığı çirkin işlerden üzüntü duymayan insanı ahlâk ve fazilet yoluna sevk etmek zordur. Cemiyetlerin tekâmülü milletlerin terakkisi, utanmak hissinin canlı kalmasıyla mümkündür.[184]

Ahlâk denilince hemen aklımıza gelen kavram "namus" tur. Öyle ki günlük hayatta ahlâk ve namus hemen hemen aynı manada kullanılır. Aslında namus kavramı daha çok cinsel ahlâkla ilgilidir, yani ahlâki davranışın bütününü değil, ancak bir kısmını ifade eder. Namus yanında ahlâk denilince akla gelen bir diğer kavram da iffettir. Bazı kimseler namusu cinsel davranış dışındaki ahlâki hareketlerimiz için de kullanırlar. Ama iffet doğrudan doğruya cinsel davranışla

---

[174] Kınalızade, Ali, a.g.e, s.94
[175] Gazali, a.g.e., III/127
[176] Erdem, Hüsameddin, a.g.e, s.113
[177] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.123
[178] Kısımlar için bkz, Kınalızade, Ali, a.g.e, s.102; Hüsameddin, Erdem, a.g.e., s.113
[179] Devellioğlu, Ferit, a.g.e., s.346
[180] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.103; Hüsameddin, Erdem, a.g.e., s.113
[181] Nur 24/33
[182] Nur 24/30–31
[183] Nisa 4/25; Maide 5/5
[184] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.103

ilgilidir. Cinsel ahlâk bakımından doğru ve iyi davranışa "iffetli" kötü davranışa "iffetsiz" hareket denir. Yaptıkları davranışa göre, insanlar da iffetli veya iffetsiz sıfatını alırlar.[185]

Peyami Safa da iffet kavramını namusla eş anlamlı kullanmıştır. Ona göre, ahlâk münakaşasına girmeden bile sırf tabiat planında namusun müdafaasını yapmak mümkündür. Yani biyolojik zaviyeden namus daha iyiye doğru tasfiye yapan bir seleksiyon hareketinin insana verdiği yüksek bir tercih duygusu, bayağılıktan sakınma duygusudur. Biyolojik asalet ve kibarlıktır.[186]

İffet, kişinin en büyük serveti sayılmıştır. Peyami Safa'ya göre, kadınların maddi anlamda hiçbir serveti olmasa bile onlar için en büyük servet namustur. Kandılar için en büyük kayıp namuslarını kaybetmektir[187] Çünkü namuslu olmak iffetli olmak, namussuz olmak ise iffetsiz olmak anlamına gelmektedir. İffetsizlik insanı samimi ve dürüst insan olmaktan da alıkoyar. İnsanlar iffetsizliklerini kapatmak için türlü yalanlara başvurur ve nefislerine uydukları için kendilerine kızarlar. Bunu yapmasalardı ne kadar temiz ve dürüst olacaklarının farkına varan kişiler vicdan azabı ile kıvranırlar. Kendi nefislerine karşı kendilerini müdafaa etmeye çalışırlar.[188] İnsan zamanla kendi iffetinden de başkalarının iffetli davranışından da şüphe eder hale gelir.[189]

Peyami Safa, ahlâki faziletlerden sayılan iffetin üzerinde önemle durmaktadır. Çünkü kişilerin bireysel bozuklukları ailelerinin bozulmasına, ailelerin bozulması da toplumun bozulmasına sebep olur. Görüldüğü üzere Peyami Safa'da iffet hemen hemen namusla aynı anlamda kullanılmıştır. İffetsiz insan olarak da namusunu koruyamayan, nefsine hâkim olamayan insan gösterilmiştir.

İffet yukarıdaki anlama geliyorsa, Peyami Safa'ya göre, "insanda iffetsizleşme korkusu nasıl olur?" "İffetsiz insanlara toplum nasıl bakar?" "İnsan iffetli davranmak için neler yapar?" İffetsiz davranışların sebebi nedir?" "İffetsiz davranışlara insan niçin tahammül eder?"

---

[185] Güngör, Erol, a.g.e., s. 35
[186] Safa, Peyami, Yalnızız, İst., 1999, s. 97
[187] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s.109
[188] Safa, Peyami, Şimşek, s. 32 – 38
[189] Safa, Peyami, Mahşer, s. 60 – 62

Peyami Safa genç kızların bekâr olmalarına rağmen hanımefendi adabıyla davranmayıp, batı özentisiyle kendilerini zevk ve eğlenceye vermelerini doğru bulmamaktadır. Peyami Safa, böyle bir hayat tarzı seçen insanlardan iffetlerini korumak isteyen kişilerin uzak durması veya uzaklaştırılması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü zamanla iffetsizlik görüle görüle kanıksanır ve doğal bir olay hatta hakmış gibi algılanılabilir. [190]

Peyami Safa'nın bu tavrı insanların iffetsizleşmesinden korktuğunu göstermektedir. Kadın ya da erkek ne kadar iyi olursa olsun içinde bulunduğu durum onu iffetsiz yapabilir.

Peyami Safa'ya göre, ahlâken iyi denilecek insanların öncelikle iffetli olması gerekir. Özellikle kadınlarda iffetli olmak son derece önemlidir. Çünkü toplumda iffetsiz sayılan kadınlara saygı yoktur.[191] Kadınların da iffetlerini korumak için başvurduğu bazı yöntemler vardır. Örneğin kadınlar, özellikle genç kızlar iffetini korumak için – eğer hayatta kimseleri yoksa – ilk düşündükleri şey evlenmektir. Böyle bir durumda bile onlardan faydalanmayı düşünüp, iffetini koruyan genç kızları evlenme vaadi ile kandırmaya çalışanlar olabilmektedir.[192]

Peyami Safa'nın bu tespitinden başka bir durum daha anlaşılmaktadır. Genç kızlar, eğer bir de kimsesizlerse iffetlerini korumak için belki de pek sevmedikleri ama iyi olduğunu düşündükleri insanlarla evlenmek isteyebilmektedirler. Bu yaklaşım her ne kadar doğru olmasa da insanların iffete ne kadar değer verdiğini ve iffetsiz davranışlardan hoşlanmadığını gösterir.

Peyami Safa'ya göre iffetine düşkün gençler olduğu gibi bu kavramı önemsemeyen gençler de vardır. Amaçları gününü gün edip arzularını tatmin etmektir. Nefsin arzularına boyun eğen bu insanların örnek aldığı da batı medeniyetidir. Batı özentisi ruhuna işlemiş gençlerin bu uğurda iffetlerini de feda etmesi mümkündür.[193] Ailenin genç bireylerinde her ne kadar bu özenti olsa da, aile büyükleri gençlerle aynı görüşü paylaşmamaktadırlar. Onlar, içinde yaşadıkları

---

[190] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, İst., 1987, s. 79
[191] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, İst., 1998, s. 51
[192] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s. 89 -91
[193] Safa, Peyami, a.g.e., s. 66

toplumun kültürel özelliklerinin farkındadır. Aynı zamanda inançlarına bağlı olmaları sebebiyle gayri ahlâki durumlardan hoşlanmazlar. [194]

Peyami Safa iffetsiz davranış sebeplerinden biri olarak da insanların aile yaşantılarının olumsuzluklarını ve buna bağlı olarak oluşan psikolojik sorunları göstermektedir. İnsanlar bir felaketten kurtulmak için kendilerini bir başka felakete atabilirler. Örneğin, annesi iffetsiz olan bir genç kız, annesinin davranışlarını görmemek için evden kaçıp iffetsizleşebilir.[195]

İffetsiz davranışın sebeplerinden biri de insanların şehevi arzularına boyun eğmeleridir. [196] Bu sebep Peyami Safa'ya göre iffetli insanı iffetsiz yapan sebeptir. Hatta Peyami Safa'ya göre, kadının iffetsiz davranışlarının nedenleri ve sonuçları hemen hemen aynıdır.[197]

Bir de iffetsizliğe tahammül etme sebepleri vardır. Bunlardan ilki mecburiyettir. Örneğin, genç kız gayri meşru bir hayat süserse toplum baskısı nedeniyle istese bile normal hayatına dönemez.[198] İffetsizliğe tahammül sebebi bu örnekle sınırlı değildir. Eğer iffetsiz davranan kişiler evli ve çocukları varsa, çocuk nedeniyle iffetsizliğine sürekli göz yumulur. Çünkü çocuk vardır, büyümesi beklenir.[199] Anne veya baba olması onun bu kusurunu örtmez; ama görülmemesine neden olur.

İffetsizliğe tahammül sebeplerinden bir diğeri ve belki de en geçerli olanı ise insanların vazgeçemediği arzularının olmasıdır. İnsanlar gezmek, görmek, refah içinde yaşamak isterler.[200] Kısaca nefsin arzularına boyun eğerler. Yaşamak istedikleri lüks hayat için iffetsizliklerine tahammül ederler.

Peyami Safa, iffet kavramını onun olumsuzu olan iffetsizlikle açıklamıştır. İnsanların iffetli kalma çabalarını ve karşılaştıkları engelleri anlatırken gözlemlerini okuyucularına aktarmıştır. İffet Peyami Safa'da birinci fazilettir ve insanın değeri iffetle ölçülür. Çünkü gelenekçi toplumlarda iffetsiz insanlar sevilmez.

---

[194] Safa, Peyami, a.g.e., s. 55, 89
[195] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, İst., 1997, s.60-70
[196] Safa, Peyami, Şimşek, İst., 1984, s. 5-14
[197] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, s. 236
[198] Safa, Peyami, a.g.e., s. 236-238
[199] Safa, Peyami, a.g.e., s. 25-26
[200] Safa, Peyami, a.g.e., s. 41

Şimdi insanın fiillerinden bir diğer fazilet olan adalet ve onun zıddı olan zulüm konusuna geçiyoruz.

II.2. Adalet ve Zulüm

Adalet ahlâki terim olarak; "Ferdi ve içtimai yapıda dirlik ve düzenliği hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun bir şekilde yaşamayı sağlamak[201] anlamına gelir. Ayrıca " davranış ve hükümde doğru olmak", hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak[202] gibi, manalara gelir. Bir başka deyişle adalet: Bir toplumda değerlerin, ilkelerin, ideallerin, erdemlerin cisimleşmiş, somutlaşmış, hayata geçirilmiş olması durumudur.[203] Bir başka deyişle, doğal yaşama halinden toplum düzenine geçiş, insanda çok önemli bir değişiklik yapar: Davranışındaki içgüdü yerine adaleti koyar, ona daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir.[204] Adalet toplum halinde yaşamak için şart olan bir olgudur. Adaletin olmadığı yerde kargaşa ve zulüm olur.

Adalet, Kur'an-ı Kerim'de genellikle "düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hüküm verme, doğru yolu takip etme, dürüstlük ve tarafsızlık" gibi anlamlarda kullanılmıştır. İnfitar suresinin 7. ve 8. ayetlerinde insanın fizyolojik ve fizyonomik yapısındaki uyum ve estetik görünüm, adalet kavramıyla anlatılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de adalet sıfatından yoksun olan kişi dilsiz, aciz ve hiçbir işe yaramayan bir köleye benzetilerek böyle birinin, adalet faziletine sahip ve doğru yolu bulmuş olanla bir tutulamayacağını bildirmiştir.[205] Bu ayetlerin ışığında bu dinin mensubu olan ahlâkçılardan bazıları adaleti: "Her hakkı hak edene vermek irade ve isteğidir."[206] diye tarif etmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı ahlâkçılar ise adaleti: "Esas amellerimiz ve inançlarımız, bazıları, sosyal yaşayıştaki mutlaki görevlerin tamamı ve başkalarının hukukuna uymak, kimseye asla haksızlık ve fenalık etmemek, ilmi ile amil olma gücünün ifrat ve tefritinden sakınarak orta hali, aklın ölçüsü olan vicdan

---

[201] Çağrıcı, Mustafa, "Adalet", DİA, İst., 1988, 1/341
[202] Çağrıcı, Mustafa, "Adalet", DİA, İst., 1988, 1/341
[203] Cevizci, Ahmet, a.g.e., s.11
[204] Rousseau, Jean Jacques, Toplum Sözleşmesi, İst., 1993, s .29-30
[205] Nahl 16/76
[206] Erdem, Hüsameddin, a.g.e, s.161

kuvveti ve ona uygun meşru fiil ve davranışlarda bulunmaktır."[207] diye tanımlamışlardır.

Ahlâkçılar zaman zaman adalet hususunda bazı İslami yorumlar yapsalar da; onların, büyük ölçüde Aristoteles' in tesirinde kalan İbn-i Miskeveyh ve Kınalızade tarzındaki yorumları tercih ettiklerini özellikle de en yüksek ahlâki fazilet olarak adaleti benimsediklerini unutmamak gerekir.[208] Örneğin, bazı ahlâkçılar, adaleti üç faziletin, yani hikmet, iffet, cesaretin kaynaşma ve uyuşmasından meydana gelen bir fazilet olarak görmüşlerdir. Adalet ifrat ve tefriti olmayan tek fazilettir. Adaletin sadece zıddı vardır, ona da "zulüm" denir.[209]

Peyami Safa'ya göre adalet: hak edene hak ettiğini vermektir; fakat bunu yaparken olayların zahirine değil de iç yüzüne bakmak gerekir. Görünüş kişiyi yanıltır. Görünüşe göre hüküm verilirse bu adalet değil, zulüm olur.[210] Dış görünüş bazı makyajlarla güzel, olumlu ve adil görünebilir; ama derinlere inildiğinde düşünce değişebilmektedir.[211]

Adalet uygulanırken herkese eşit uygulanmalıdır, cinsiyet farkı yani kadın ya da erkek olmak adaletin uygulanmasına mani olmamalıdır. Eğer cinsiyete göre adalet uygulanmaya kalkılırsa bu da adalet olmaz, zulüm olur.[212]

Peyami Safa'ya göre, özellikle yiğit insan adildir.[213] Yiğitlik vasfını ona kazandıran adil oluşudur. Çünkü insan yiğit değilse korkaktır. Korku da insanı adalete değil zulme teşvik eder.

Görüldüğü gibi, adaletin temelinde gerçeğe uygun hüküm verme vardır. Adalet aynı zamanda diğer faziletlerden de bağımsız değildir. İnsanlar davranışlarında görünüşe değil de olayın özüne bakarlarsa adaletli olmuş olurlar. Aksini yaparlarsa zalim olurlar.

Peyami Safa'da adaletin zulmün ne demek olduğu izah etmeye çalıştık. Peki, "Adaleti kim sağlar?", "Adalet nasıl sağlanır?", "Kişiden kişiye değişen bir

---

207 Erdem, Hüsameddin, a.g.e, s. 161–162
208 Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 161
209 İzmirli, Celaleddin, a.g.e., s.15
210 Safa, Peyami, Mahşer, s.202–203
211 Ayvazoğlu, Beşir, a.g.e., s. 69-82
212 Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s. 160–169
213 Safa, Peyami, Attilâ, s.165–166

adalet mi vardır?", "Yoksa adaletin genel geçer bir doğrusu mu vardır?", "İnsanlar adil midir?"

Paul Tillich Tanrı'yı, gönderdiği yasaya göre yargılayan adil bir yargıç olarak sembolize ederken,[214] I. Kant (1724–1804) öbür dünyanın var olması gerektiğini ve o dünyada adaleti sağlayacak bir Tanrı'nın bulunması gerektiğini dile getirir.[215] Peyami Safa'nın da adil bir yargıç olarak Tanrı'nın varlığından ve ahrette insanlara adil davranacağından hiçbir şüphesi olmadığı görülmektedir. Fakat yaşanılan bu evrende insanlar arasında adaleti kim, nasıl uygulamaktadır?

Osmanlının son dönemi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşayan Peyami Safa, bu geçiş döneminin sancılarıyla beraber büyümüştür. Adaletin insanlar arasında bazen adil olarak uygulanmadığına tanıklık etmiş, izlenimlerini romanlarına aktarmıştır. Örneğin, İstanbul'un işgal edildiği yılları anlatan *Biz İnsanla*r romanında, insanların ahlâki özelliklerine görünüş ve davranışlarına göre karar verildiğini anlatmıştır. Umuma açık bir yerde oturan ve nane likörü içen Müslüman kadınlar ahlâksız olarak addedilip karakola götürülmeye çalışılırken, aynı durumdaki erkeklere hiçbir yaptırım uygulanmadığını anlatmıştır.[216]

Peyami Safa burada cinsiyet farkından kaynaklanan adaletsizliği anlatmaya çalışmıştır. Aslında adil olan her iki cinse de aynı muameleyi göstermektir. Ama bunun olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Adaletin insanlar arasında sağlanamadığını, bağlayıcı olan şeyin sadece cinsiyet olmadığını kişiye ve duruma özgü adalet anlayışının geliştirildiğini *Mahşer* romanında şöyle anlatmıştır: Roman kahramanı Çanakkale Savaşı'ndan önce muallimlik yapan ve savaştan sonra da aynı işi istemek için Maarif Nezaretine giden bir delikanlıdır. Genel Müdürü beklemiş, kendisinden önce birilerinin aracılığı ile gelip bu istekte bulunanların müspet bir şekilde cevaplandığını, onlara seçenekler sunulup, imkânlar hazırlandığını görmüştür. Fakat hiçbir aracı ile gelmediği için kendisine olumsuz yanıt verilmiştir.[217] Peyami Safa, bu örnekle uygulanan sistemdeki ve insanların adalet anlayışındaki hatayı dile getirmektedir. Peyami Safa'ya göre adalet konusunda yapılan hata bununla sınırlı değildir. O, insanlar

---

[214] Tillich, Paul, Ahlâk ve Ötesi, (Çev. ve Der.: Aliye Çınar), Ankara, 2006, s.114
[215] Dalkılıç, Bayram, Bertrand Russell Yirminci Yüzyılda Bir Ateist Düşünür, Konya, 2000, s. 89
[216] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s.160–169
[217] Safa, Peyami, Mahşer, İst., 1997, s.19-22

tarafından adaletin bazen para ile kendi lehlerine çevirdiklerini de anlatmaktadır.[218] Adaletten söz edebilmek için adil insanlara ihtiyaç vardır. Dünya düzenindeki bu yanlış uygulamaların hepsi negatif örneklerdir; fakat her insan, her hükümdar, her devlet aynı değildir. İçlerinde adalete sonuna kadar sarılmış ve ödün vermeyenler de vardır.

Peyami Safa adaletli olmak konusunda çok güzel bir örnek olarak da Büyük Hun İmparatoru Attilâ'yı göstermektedir. Peyami Safa'nın istediği adalet, Attilâ'nın uyguladığı adalettir.[219]

Peyami Safa'ya göre adalet, hak edene hak ettiğini vermek ve yiğitçe davranıp hiç kimseye zulüm yapmamaktır. Çünkü adaletin olmadığı yerde zulüm olur. Zulmün artması da insanların adalete olan inancını söndürmektedir. İnsanlar aralarında adaleti yaygınlaştırmalıdırlar. Yukarıda Peyami Safa'ya göre adil olan insanın bir vasfının da yiğitlik olduğunu söylemiştik.

Şimdi de adil insanın özelliği olup, faziletlerden birisi sayılan yiğitlik ve onun zıttı olan korkaklık konusuna geçiyoruz.

II.3. Yiğitlik ve Korkaklık

Cesaret, kahramanlık, hamaset ve şecaat[220] gibi anlamlara da gelen yiğitlik ilk çağ Yunan felsefesinde, bilgelik, adalet ve ölçülülükle birlikte, temel erdemler arasında sayılmıştır.[221] Ahlâkta ise beden kuvvetinin akla inkıyadıdır. Fakat rastgele cesaret düşüncesiz olarak her şeye atılmak yiğitlik değildir. Yiğitlik, aklın muktezasına göre cesaret göstermek ve metanetli kalbe malik olmaktır.[222]

Cesaretin ifrat cihetine "tehevvür", tefrit cihetine "cebanet" yani korkaklık denir.[223]

Buna göre cesur insan; korku duymayan ya da korkusuna hiçbir şekilde yenik düşmeyen insan olarak değil de, korkusunu kontrolü altında tutabilen ve bir ödev duygusuyla ya da ahlâki ve rasyonel bir yargıya uygun olarak eyleyebilen kişidir.[224]

[218] Peyami, Safa, a.g.e., s.161
[219] Safa, Peyami, Attilâ, İst., 1997, s.165-167
[220] Devellioğlu, Ferit, a.g.e., s.320
[221] Cevizci, Ahmet, a.g.e., s.143
[222] İzmirli, Celaleddin, a.g.e., s.15
[223] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.65; İzmirli, Celaleddin, a.g.e., s.15
[224] Cevizci, Ahmet, a.g.e., s.143

Peyami Safa'da yiğitlik ve korkaklık ne anlama gelir? Yiğitlik nasıl olur? Yiğit ve korkak insan kime denir? Şimdi bu sorular üzerinde duralım.

Peyami Safa'ya göre yiğitlik, çaresiz insanlara karşı merhametli davranmaktır. Çaresiz insanlara karşı vahşi bir davranış içine girilirse bu durum yiğitlik değil korkaklık olur.[225] Yiğitlik vatanını ve milletini yeri ve zamanı geldiğinde müdafaa edebilmektir. Bu sadece savaş meydanlarında olmaz, yeri geldiğinde bir düşünceyi savunmak,[226] yeri geldiğinde zorda kalmış bir genç kıza yardım etmek[227] onun gözünde yiğitliktir. Peyami Safa, insanların yiğit olma sebebini bazı korkularının olmayışına bağlamıştır. *"Bir Tereddüdün Romanı*" adlı eserinde konuyla ilgili şöyle bir cümle aktarmıştır: "İnanınız ki en cesur biziz; üç büyük korku bizde yoktur. Sefalet, hastalık ve ölüm korkusu. En büyük üç zaaftan kurtulduk. Ölümden korkmuyoruz ki hastalıktan korkalım, hastalıktan korkmuyoruz ki sefaletten korkalım, sefaletten korkmuyoruz ki dolgun bir karın sıvamak ihtiyacı ile hamilerimizin önünde el pençe divan duralım."[228] Eğer insanda bu korkular yoksa ya da korkulardan arınmışsa yiğittir.

Peyami Safa'ya göre, insanın korkularından arınmasıyla birlikte örneğin vatan konusunda, yiğit davranabilmesi için vatanını sevmesi, korkusuzluk ve sükûnet de oldukça önemlidir.[229] Çünkü vatanını sevmeyen insan bu uğurda parasını, canını, ailesini kaybetmeyi göze alamaz.[230] Bu bağlamda yiğitlik zihinde başlar, zengin ya da fakir, genç ya da yaşlı olmak yiğit olmaya mani değildir. Önemli olan vatan sevgisinin insanın zihninde var olmasıdır. Yiğitlikten söz edebilmek için her durumda tutarlı olan insanlara ihtiyaç vardır. Tutarlı insan, barış hâkimken nasıl ise savaş zamanında o kadar doğaldır.[231]

Peyami Safa, yiğitlikle adalet ve vatana sadakat arasında bağ kurmasına rağmen, yiğitliği iffet faziletinden bağımsız değerlendirmiştir. Kişi iffetsiz olabilir, bu durum onun yiğit olmasına, vatanını savunmasına mani değildir.[232] İffetsiz

---

[225] Safa, Peyami, Attilâ, s.165
[226] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s.76–84
[227] Safa, Peyami, Mahşer, s.39
[228] Safa, Peyami, Bir Tereddüdün Roman, İst., 1964, s. 89-90
[229] Safa, Peyami, Attilâ, s.136
[230] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, s. 210- 211
[231] Safa, Peyami, Attilâ, s.136
[232] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, s.210–211

davrananlar, eşlerine sadık olmayanlar da vatanlarını sevebilir ve yiğitçe davranabilirler.

Korkaklık ise yiğitliğin zıddıdır. Kendisini, vatanını ve düşüncelerini savunamayan insan korkaktır. .[233]

Peyami Safa'ya göre, yiğitçe davranabilmek bazen insanları tercih yapmak zorunda bırakabilir.[234] Böyle bir durumda kalan insan sonuca bakarak yiğitliğinden pişmanlık duyabilir.[235] Fakat duyulan bu pişmanlık yapılan hareketin yanlış olduğu ve yapılmaması gerektiği anlamına gelmez.

İnsan, hangi durumda ve hangi şartta olursa olsun vatanını müdafaa edebilmelidir. Tabi ki cesur insan hiçbir şeyden korkmayan ve asla pişman olmayan insan demek değildir; ama bu korkular ve pişmanlıklar onun cesaretine mani olmamalıdır. Peyami Safa, pek çok savaşa şahitlik etmiş olması sebebiyle yiğitlik duygusunu vatan savunması üzerine kurmuştur. Örneğin vatan hakkında en küçük bir hakarete susmayı korkaklık olarak görmüştür. Milli mücadele heyecanı ile bazı yiğit davranışlarında duyguları aklının önüne geçmiştir. Bu nedenle fevri kararları olmuştur.

İnsanın ahlâken olgunlaşabilmesi için vefalı olması ve değerlerine içten bağlı olması gerekir. Bu nedenle Peyami Safa, sadakat ve zıttı olan sadakatsizlik üzerinde de durmuştur.

II.4. Sadakat ve Sadakatsizlik

Sadakat, sözlükte vefalılık, içten bağlılık; doğruluk, yürek doğruluğu gibi anlamlara gelir.[236] Kınalızade Ali sadakati: "Garezden, menfaatlerden ayrılmış, saf ve halis dostluktur. İnsanlar arasında meşhur olan sadakat; daima din, devlet ve milletine; dostlarına, akraba ve komşularına sözle ve işle hayır ulaştırma arzusudur."[237] diye tanımlar. Peyami Safa'nın sadakat konusunda görüşlerini anlamak için öncelikle onun hayatını anlamak gerekir. Nebahat Hanım ve Peyami Safa, 1930'lu yıllarda evlenmişler ve bu evlilikten Merve doğmuştur. Merve'nin

---

[233] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s. 97- 100
[234] Safa, Peyami, a.g.e., s. 97- 98
[235] Safa, Peyami, a.g.e., s.100- 101
[236] Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 2002, s.906
[237] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.111

büyümesi ilginç olmuştur. Peyami Safa'ya hem gurur hem hüzün vermiştir. Çünkü bir yazısında: "Oğlum büyüdükçe eşimin bana olan alakası azaldı. Sanki sessizce hiçbir resmi muamele geçmeden birbirimizden ayrılmıştık." diyecektir.[238] Merve'nin doğumundan kısa bir süre sonra eşi rahatsızlanmıştır. Eşi ile arasında böyle bir durum olmasına rağmen eşine sadık davranmış. Onu tedavi ettirmek için Almanya ve Fransa'ya götürmüştür.[239] Çünkü ona göre sadakat, insanları bir arada tutan, onlar arasında sıkı bir bağ kuran duygudur.[240] İnsanı yiyip bitiren düşüncelerin başında ise sadakatsizlik gelir. İnsanın içine düşen şüphe onu ruhen ve bedenen günden güne eritir. Bunun nedeni ise sadakat duygusu üzerine kurulan başka duyguların olmasıdır. Bunlar: iffet, güven, yiğitlik, dostluk vs. dir. İnsan hangi konumda ve nasıl bir ruh halinde olursa olsun sadakatsizliğe dayanamaz çıldırır. İntikam hırsıyla dolar ve bu duyguları yaşatanın hayatına son vermek ister.[241] Dostluklar, evlilikler bu duygu üzerine kurulur. İnsanlar eşlerine ve arkadaşlarına sadık olmalıdırlar.[242] Sadakatten şüphe yukarıda bahsedilen buhranlara sebep olur. Sadakat sadece eşler ve dostlar arasında olması gereken bir durum değildir. İnsanlar ailenin diğer bireylerine, örneğin anne babaya karşı da sadık davranmalıdırlar.[243] Anne ve babaya karşı sadakatsizlik insanları yalan söylemeye iter. Bu durum ise insanların yaşadıkları hayattan hoşnut olmamalarına neden olur.

Peyami Safa'ya göre, sadakatsizliğin belli başlı sebepleri vardır. Bunlardan ilki nefsin arzularıdır. Nefsin şehevi arzuları dizginlenmezse hep daha fazlasını ister, örneğin evli çiftler eşlerine ihanet etmeye başlar ve ilişkileri böyle çarpık bir şekilde devam eder. Zamanla sadakatsizlik insanı iffetsizleştirebilmektedir.[244]

Peyami Safa ya göre, sadakatsizliğin bir diğer sebebi de özentidir. Özelikle batı özentisidir. İnsan, tabiatı gereği sürekli kendisinde olmayanı elde etme arzusundadır.[245] Eğer bu arzu ve istekleri dizginleyemezse sadık olamaz. Çünkü

---

[238] Tekin, Mehmet, Peyami Safa ile Söyleşiler, Konya, 2003, s.118–121
[239] Tekin, Mehmet, a.g.e., s.121
[240] Safa, Peyami, Şimşek, s.91–108
[241] Safa, Peyami, a.g.e., s.260–280
[242] Safa, Peyami, a.g.e., s.91–108
[243] Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, İst., 1999, s.10-21
[244] Safa, Peyami, Şimşek, s.101–102
[245] Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s.18–21

kendisinde olmayanı elde edebilmesi için iffetini, dostlarını ve varsa ailesi için yaptığı fedakârlıkları terk etmesi gerekir.

Sadakati, eskilik, gerilik olarak görenler vardır. Bu insanlar, hem kendilerini hem de çevrelerindeki diğer insanları kandırırlar. Nefsinin şehevi arzularına teslim olmuş insanlar, yine nefisleri ile sadakati gerilik görerek kendilerini haklı çıkarmaya çalışırlar.[246] İnsanların özelikle eşlerin birbirlerine sadakati sadece mutlu sağlıklı ve zengin geçirilen günlerde değildir. İnsan, bunlar olmadan da sadık olabilmelidir. Sağlığın, zenginliğin ve mutluluğun olduğu zamanlarda sadık olmak zor değildir. Sadakat, zor zamanlarda destek olmayı gerektirir.

İnsan, ahlâki faziletlerini muhafaza edebilmek için sadık olmalıdır. Sadakatsizlik zamanla arzularda doyumsuzluğa sebep olabilir. Gelenekçi bir insan olan Peyami Safa, aileye çok büyük önem vermektedir. Ailenin korunması için de sadakat önemli bir erdemdir.

Peyami Safa, insanın bazı fiillerini, zıtlarının üstünde fazla durmadan ele almıştır. Bunlardan birisi de dostluktur.

II.5. Dostluk

Dostluk, saygının sevgiyle kaynaşmasında ve iki gönlün birbirine bağlanmasından meydana gelen bir durumdur. Sevinç ve üzüntülerde ortak ve ikinci bir kardeşlik sayılan dostluk, din ve ahlâk ilmince çok büyük önem taşır.[247]

Her görüşülüp konuşulan insan dost değildir. Dostluk, anne-baba, aile ve evlat sevgisine hiç benzemez. Dostluk, sevgi üzerine kurulan bir bağdır. Zira dünyada en tahammül edilmez dertlere bu dostluklarla çare bulunur.[248]

İnsanlar arasında dostluk, çeşitli ilişkilerle kurulur. Komşuluk, okul arkadaşlığı, aynı meslekten olma aynı mekânları paylaşmak insanlar arasında çeşitli sohbetler ve yakınlıklar meydana getirir. Ama aynı ortamı paylaşan her insan dost olamaz ve zevkli sohbet edemez. Düşünce olarak insanların birbirine benzemesi ya da karşısındakinin fikirlerine saygı göstermesi gerekir. İnsanlar dostlarında bazı

---

[246] Safa, Peyami, Şimşek, s. 98
[247] Erdem, Hüsamettin, Ahlâk Felsefesi, Konya, 2003, s.176
[248] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.177

vasıflar arar. Eğer aradıkları vasıflar karşısındaki insanda yoksa dost olamazlar. Tutarsız, kötü alışkanlıkları bulunan insanlarla, tutarlı insanlar dost olmak istemez.

Dostluk üçe ayrılmıştır: hastalık gibi olanlar, ilaç gibi olanlar ve gıda gibi olanlar.

Hastalık gibi olanlar; uzak durulması gereken dostluklardır. Özelikle bunların ahlâken çok büyük zararları söz konusudur. Bu nedenle çocuklarımızı bu gibi kötü ve zararlı arkadaşlardan uzak tutmamız gerekir.

İlaç gibi olanlara ise bazen ihtiyaç duyulur. Bunlar çoğu kere beraber olunması mümkün olmayanlardır. Fakat az da olsa ihtiyaç vardır.

Gıda gibi olan dostluklar ise, ruh ve bedenin kuvvetidir. İnsan bu gibilere maddi ve manevi yönden sürekli ihtiyaç duyar. Onlardan faydalanır. İşte asıl dostluk bunlardır. Bu dostlar, ikinci vicdan gibidirler.[249]

Peyami Safa'ya göre dostluk, karşılık beklemeden karşındaki insanı sevip korumaktır. O, dostlukları gerçek dostluk ve menfaate dayalı dostluk olmak üzere ikiye ayırır. [250]

Peyami Safa'ya göre, gerçek dostluk menfaate dayalı olmamalıdır. Gerçekten dost olan insanlar hüzünlerini, sevinçlerini gerçek anlamda paylaşan ve türlü zorluklar karşısında birlikte olmayı başarmış olanlardır. Dostlar sadece maddi konularda değil, manevi konularda da paylaşımcı olmalıdırlar.[251] Eğer dostluklar böyle olursa kalıcı olur.

Aynı zamanda dostlar zamanla birbirine benzer. İffetli insanların dostları iffetli, adil insanların dostları adildir.[252]

1918 sonrasının anlatıldığı *"Mahşer"* romanında savaşın ve yoksulluğun içinde yaşayan insanların dramına yer verilmiştir. Umutların ve paranın tükenmesine rağmen bu romanda, dostluk gibi bazı ahlâki vasıfların yok olmadığı ve Türk insanının dostluğa verdiği önem anlatılmıştır.[253]

Gerçek dostlukların yanında bir de adına dostluk denilen, ama çıkara dayalı kurulan ilişkiler vardır. Bu insanlar birbirlerine "dostum" derler; ama amaçları dost

---

[249] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.177-178
[250] Safa, Peyami, Mahşer, s.140–170
[251] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s.109–120
[252] Safa, Peyami, Mahşer, s.140–170
[253] Safa Peyami, Mahşer, s.8–18

olmak değildir. Böyle ilişkilerde menfaat ya da maddi paylaşım söz konusudur. İnsanlar birbirlerini anlamak, dertlerine ortak olmak için değil de zenginliklerini ve marifetlerini sergilemek için bir araya gelirler. Bunlar ortak noktalar tükenince bir arada bulunmanın, birbirlerini arayıp sormanın anlamsız olduğu dostluklardır.[254]

Zamanla kendimize dost edindiğimiz insanlara benzemeye başlarız.[255] O nedenle kiminle dostluk kurduğumuza dikkat etmemiz gerekmektedir.

Menfaatlerini her türlü kutsal duygunun üzerinde tutan insanlar dost olamaz ve dost kalamaz. Dostluk, fedakârlık isteyen bir erdemdir. İnsan sadece kendisini sever ve üstün görürse sadece kendisiyle dost olur.

İnsanlar kolay dost bulamazlar. Bulduklarını da kaybetmemeleri gerekir. Menfaate dayalı dostlukların sürekliliği yoktur. Menfaat tükenince dostluk da tükenir.

Ahlâki değerleri insana ilk öğreten ailedir. Onlardan öğrenilen tecrübeler ömür boyu devam eder. Peyami Safa'ya göre, aile yapısının korunması anne ve babamıza karşı duyulan saygı ve sevgi ile başlar. Bu nedenle şimdi anne baba sevgisi konusuna değinelim.

II.6. Anne - Baba Sevgisi

Aile, birbiri için yaratılan kadın ile erkeği, meşru ölçüler içerisinde birleştiren, gönlü huzura, bedeni sükûna kavuşturan kurumlardan biridir. Aile, sevginin, saygının, sorumluluğun, dayanışmanın, fedakârlığın sergilendiği bir kurumdur.[256] Bu nedenle her birey için aile önemlidir.

Peyami Safa da anne-babasına verdiği önemi, onlara karşı sevgisini ve saygısını şu cümle ile anlatmıştır: "En büyük devlet… Sıhhat bir ana baba iki…"[257] Anne-babanın insanın hayatındaki yeri çok büyük ve yücedir. Peyami Safa, geleneklerine ve aile bağlarına önem veren bir ailede yetişmesi sebebiyle anne ve baba sevgisine büyük önem vermiştir. Onun aileye bu denli değer vermesinin iki nedeni vardır. Birinci neden ayetlerde anne babaya itaat tavsiye edilmiş ve isyan da

---

[254] Safa Peyami, Biz insanlar, s.80–85
[255] Safa Peyami, Bir Tereddüdün Romanı, İst., s.72 – 88
[256] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.137
[257] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s.224

yasaklanmış ve büyük günahlardan sayılmıştır.[258] İkinci neden ise o, babasını küçük yaşta kaybetmiş ve bu nedenle baba şefkatini pek görememiştir. Annesi ile zorlukları birlikte göğüslemiş ve annesine çok büyük bir saygı beslemiştir.[259]

Peyami Safa ile yapılan bir söyleşide annesine olan sevgi ve saygısını dile getirmiştir. Söyleşiyi yapan kişinin, "Hiç intihar etmeyi düşündünüz mü?", sorusuna Peyami Safa şöyle cevap vermiştir:

"İntihar etmeyi çok düşündüm. Gençliğimde, buna bir defa karar verdim. Fakat kendimi değil annemi düşündüğüm için kararımı tatbik etmedim."[260] Onun annesine duyduğu sevgi her şeyden üstün gelmiştir.

Peyami Safa, iki türlü anne ve baba sevgisinden bahseder. Bir kısım, onları anne babası oldukları için sever, diğer bir kısım da çıkarları için sever. Birinci grubun herhangi bir menfaat beklentisi yoktur.[261]

O, menfaatin olmadığı anne baba sevgisini diğer sevgilerinden üstün tutmuştur. Çünkü kan bağından ileri geldiği için insanın onu söküp atması mümkün değildir. Anne ve baba nasıl bir insan olursa olsun, evlat onları sever ve özler. Anne ve babasının iffetsiz olması ya da başka kötü özeliklere sahip olması onları sevmeye mani değildir. [262]

Anne ve babayı sevmenin bir diğer nedeni ise anne ve baba kim ve nerede olursa olsun, evlatları onlara nasıl davranırsa davransın, onların evlatlarına olan sevgisinin asla tükenmemesidir. Çocuklarının acısını kalplerinde hisseder ve hemen onlara yardıma koşarlar.[263]

Fakat ikinci grubun bir çıkarı vardır ve sevgisi sahtedir. Amacı çıkar elde etmek için anne veya babasına şirin görünmektir. Bu insanlar anne ve babalarının önem verdikleri duyguları sömürürler. Kendilerini olduklarından farklı göstermek isterler, menfaatlerini elde edene kadar anne babalarına şirin görünür, ahlâken güzelleştiklerini göstermeye çalışırlar.[264] Peyami Safa'ya göre, bunun nedeni özenti ve kendilerinin, ailelerinin hayatı ve onların hayata bakış açılarını beğenmemeleridir.

---

[258] İsra 17/123- 24; Lokman 31/115
[259] Göze, Ergun, Peyami Safa, Ankara, 1987, s.8
[260] Tekin, Mehmet, a.g.e, s.104
[261] Safa, Peyami, a.g.e., s-23; Safa, Peyami, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, İst., 2004, s. 7-120
[262] Safa, Peyami, Bir Akşamdı, s.114–200
[263] Safa, Peyami, a.g.e., s.174–178
[264] Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s. 41

Böyle durumlarda baba, sadece para kaynağı olarak görülür ve onunla iyi geçinmeye kendilerini mecbur sayarlar.[265]

Anne ve babaya duyulan sevgi ve saygı menfaate dayalı ise menfaat devam ettiği sürece sevgi de devam eder. Beklenti bitince ya da karşılanmayınca sevgi biter. Ama sevgi menfaat için değil de anne ve baba oldukları içinse ömür boyu sürer. Çocuklar anne ve babaların bazı davranışlarına kızabilir; fakat sevgileri bitmez ve onlardan nefret etmezler. Her zaman bir evlat olarak vazifelerini yerine getirirler. Onları üzmemeye gayret ederler. Son olarak Peyami Safa'nın hayatından bir örnek verirsek; babasının ölümünden sonra tek kalan annesine, yardımcı olmak için " kurabiye tüccarlığı" yapmaya çalışmıştır. Bunu denediğinde daha on yaşlarındadır.[266]

İnsanlar, ne yazık ki anne babasının değerini ve onlara duydukları sevgiyi onları kaybettikten sonra anlar.[267] Çünkü hayatımızda onlar varken ne kadar önemli olduklarını kavrayamayabiliriz ya da eksikliklerini fark edemeyebiliriz.

Peyami Safa'ya göre, anne ve baba vatan kadar kutsaldır ve saygıya layıktır.

Şimdi Peyami Safa'nın eserlerinde önemle üzerinde durduğu konulardan birisi olan, ahlâkın bozulma sebeplerine geçiyoruz.

III. AHLÂKIN BOZULMA SEBEPLERİ

Ahlâkın bozulmasıyla ilgili bazı görüşler vardır. Örneğin Kınalızade Ali Efendi'ye göre, ahlâkın bozulma sebebi nefse fazla müsamaha göstermektir.[268] A. Hamdi Akseki'ye göre ise nefsin meşru olmayan arzularına uymaktır.[269]

Peyami Safa'ya göre, ahlâkın bozulma sebeplerine geçmeden önce, onun annesinin ahlâkın bozulma sebebinin ne olduğu hakkındaki görüşünü verelim. Daha önce de belirtildiği üzere Peyami Safa'yı iki yaşından itibaren annesi büyütmüştür. Annesine Peyami Safa'yı nasıl yetiştirdiği sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Çocuğuma hiç dayak atmadım. Bence çocuğu ahlâksız yapan şey dayaktır."[270] Tespit ettiğimiz kadarıyla Peyami Safa'nın bütün eserleri, annesinin bu sözünü

---

265 Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s. 80–83
266 Göze, Ergun, a.g.e., s.10
267 Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s. 23
268 Kınalızade, Ali, a.g.e., s.157
269 Akseki, A. Hamdi, a.g.e., s. 228
270 Göze, Ergun, Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası, İst., ty., s.77

destekler niteliktedir. Eserlerinde şiddet içerikli cümleler yer almamaktadır. Peyami Safa da annesi gibi düşünmektedir. Çocuğu eğitmenin en kolay yolunun şiddet olarak görülmesi ahlâkın bozulmasının ilk nedenidir. Ailede çocuğa verilen eğitimin yanlış ve eksik olması da bu duruma neden olur. Çocukken nasıl bir eğitim verilirse, çocuk hayatına hep öyle devam eder. Peyami Safa, yanlış eğitimin ahlâk üzerindeki etkisini göstermek için bir babanın oğluna aşağıdaki nasihati örnek vermiştir:

"Kimseye acıma, kimseye kızma, kimseye dost ve düşman olma. Sana biraz îrad bırakıyorum. Bunları iyi kullan parasız kalma. Para, ya kadında ya kumarda yenir; kumar oynama, onun yerine ava merak et, av hem kumar kadar meraklı hem faydalıdır. İyi bir çapkın olmak istiyorsan kadına para yedirme! Kadınlar fedakârlık ettikleri erkekleri severler; onlar sana yedirsinler, mahkemeye ve zindana düşmeden istediğini yap. Aleyhinde söylenen ne kadar çok olursa o kadar iyi yaşarsın. Sen sevme, seni sevmelerine izin ver. Bil ki dünyada iki zevk ve bir eğlence vardır. İki zevk; yemek ve kadın; bir eğlence: Av. Üst tarafı kuruntudur. Paranı iyi kullanırsan itibar, kadın ve istirahat senindir. Bu dünyada başka şey arayanların da zahmetlerine acırım."[271]

Yukarıdaki cümleler, bir insanın ve onun yetiştirdiği oğlunun hayatının özetidir. Bütün ahlâki faziletler; sadakat, iffet, cömertlik, yiğitlik, dostluk vb. nitelikler hiçe sayılmıştır. Baba böyle yaşamış ve oğluna da böyle öğretmiştir. Ahlâki faziletler kuruntu sayılmıştır. Çocuk da ömrü boyunca bunları uygulamıştır. Ailede çocuk bu şekilde yetiştirilirse ahlâk bozulur ve değerli sayılan her şey önemini yitirir.

Peyami Safa'ya göre ailenin verdiği yanlış eğitimden sonra ahlâkın bozulma nedeni inanç eksikliğidir. İnsanların kendilerine, dinlerine ve milletlerine inancı kalmamıştır.[272] Özelikle Allah inancı ahlâkın yaptırıcı güçlerindendir. Ahlâkın yaptırıcı güçleri ortadan kalkarsa, ahlâk da bozulur. Din terbiyesi ve bilginin yetersizliği yüzünden birçok vicdanlardan çekilen Allah korkusu insanları ahlâki yozlaşmaya sürüklemiştir.[273]

İnanç eksikliğinden sonra ise ahlâkı bozan sebep her şeye sahip olma isteği, yani hırstır. Amaçlarına ulaşmak isteyen insanın gözü döner. Dürüstlükten vazgeçer,

---

[271] Safa, Peyami, Şimşek, s.17–18
[272] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s.170–175
[273] Kösoğlu, Nevzat, Peyami Safa, Ankara, 2002, s.124

yalan söyler, ihanet eder ve nihayetinde hiçbir şeyden tatmin olmayan bir yapıya sahip olur.[274] İnsanların sadece şehvet yönünden hırsları yoktur. Aynı zamanda maddi yönden de birtakım hırsları vardır. Maddi hırslar da ahlâkın bozulma sebebidir. Maddi hırsları olan insanlar, faziletli sayılan davranışların hepsini terk edebilirler. Bu tarz insanlar, kendilerini haklı çıkarmak için ahlâkı bozulmayan kişilerin maddi sıkıntılarından kolay kolay kurtulamayacaklarını söylerler.[275]

Menfaatlerini faziletlerden üstün tutan insanlar da ahlâkın bozulmasına sebep olur. Örneğin, menfaatperest insan bir kurumda yetkili ise menfaatine uygun olan hiçbir olumsuz hareketi görmez.[276]

Sefalet de ahlâkın bozulmasının bir diğer sebebidir. Örneğin savaşlar nedeniyle işsiz kalan insanlar, çalmaya ve başka gayri meşru yollara başvururlar ve adaletsizlik baş gösterir. Böyle olunca insanlar kendi haklarını kendileri aramaya çalışırlar ve düzen bozulur.[277]

Peyami Safa, batıya özentiyi de ahlâkın bozulma sebeplerinden birisi olarak görmektedir. İnsanlar, kendi kültürlerine ve yaşam tarzlarına uysun ya da uymasın batı kültüründe olan ve yapılan her şeyi mantıklı ve güzel bulmaktadırlar. Onlar gibi eğlence tertip etmekte onlar gibi giyinmekte, konuşmakta ve zamanla onlar gibi içki içip, kumar oynamaktadırlar.[278] Bu ve benzeri davranışlar da insanın ahlâki yapısını bozmaktadır.

Peyami Safa'ya göre, komünizm ise sınıfları ve zümreleri birbirine düşürür, nifak tohumları eker. Sistemli olarak yerleşmiş fikir ve edebiyat otoriterlerini yıkmaya çalışır. Komünistler, din, ahlâk ve millet aleyhinde şiir, nesir, roman ve hikâye yazarlar, Türk dilini bozmaya uğraşırlar.[279] Sergilenen bu yıpratma tavrı ahlâkın bozulmasına sebep olur.

Peyami Safa'ya göre komünizm, ahlâkı alttan alttan bozmaya çalışır. Ahlâki konuda şu kural kötü demez. Bilinçaltına bunu yerleştirmek için uğraşır. Zamanla insan, onları haklı bulmaya başlar.

---

[274] Sefa, Peyami, Bir Akşamdı, s.160–186
[275] Sefa, Peyami, Mahşer, s.106–107
[276] Safa, Peyami, Biz insanlar, s.249–250
[277] Safa, Peyami, Mahşer, s.300- 305
[278] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s. 265- 270
[279] Safa, Peyami, Sosyalizm Marksizm Komünizm (Objektif 3), İst., 1977, s. 96

Yukarıdaki etkenlerin hepsini içine alan ahlâkın bozulmasının temel sebebi insanın karakteridir. Eğer aile, eğitimi tam vermemiş ve çocuğun inançları tam oturmamış ise karakteri düzgün olmaz ve birey her yöne döner. Örneğin yalan söylemeyi alışkanlık haline getirir. İffetini, dostlarını vb. ahlâki niteliklerini yitirir.[280]

Ahlâk eğitimi ailede başlar, çocuk büyüdükçe her girdiği ortamdan bir şeyler öğrenir. Öğrendiği şeyler zamanla zihnine yerleşir ve bunlara göre yaşamaya çalışır. Eğer çocuğun etrafında olumsuz davranış sergileyen insanlar varsa, o da öyle büyüyüp yetişmektedir. Ama çocuk etrafında olumlu örnekler görürse ona göre hareket eder. Peyami Safa'ya göre, pek çok etken ahlâkın bozulmasına sebep olabilir. Bunlar özetle şöyle sıralanabilir: Ailenin çocuğa eğitim vermemesi ya da çocuğu yanlış eğitmesi, inançsızlık problemi, her şeye sahip olma isteği, menfaatçilik, sefalet, özenti, komünizm ve insanın karakteridir.

İnsan bedeninde bir organın işlevini yitirmesi hastalıklara sebep olursa, ahlâkın bozulması da nefiste hastalıklara sebep olur. Hastalığın bütün vücuda yayılmaması için onu tedavi etmek gerekir.

IV. NEFSİN HASTALIKLARI VE TEDAVİSİ

İnsanın hem kendisinin, hem de başkalarının gözünde saygı değer olması için önce kendisini olgunlaştırması ve nefsini hastalıklardan temizlemesi gerekir. Yine insanın bazı kusurları varsa onları mutlaka temizlemesi ve gidermesi, kendi kusurlarını görmezlikten gelmemesi ve bu konuda nefsine fazla müsamaha göstermemesi lazımdır.[281]

Nefse fazla müsamaha gösterilirse ahlâk bozulur. Bundan dolayı ruhun bir meleke olarak kazandığı faziletleri, insanın korumak için çalışması en önemli vazifesidir.[282] Kur-an'ı Kerim'de konu ile ilgili ayetler vardır.[283]

Bedenin sıhhatini korumak nasıl önemliyse, ruhun sıhhatini korumak da önemlidir. Ruhun sıhhatini korumakta önemli nokta; faziletli olmak ve sahip olduğu iyi ahlâkı korumak isteyen kişi kendisi gibi fazileti kazanmış, aşağılayıcı ayıplardan

[280] Safa, Peyami, Biz İnsanlar, s. 398–399
[281] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 104
[282] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.157
[283] Tevbe 9 / 108; Şuara 26 / 87–90; Kaf 50 / 31–33

arınmış kimselerle ilişki kurmalı, böyleleriyle dostluk ve arkadaşlık kurarak meclis ve sohbetlerinde bulunmalı, çirkin huylara sahip ve fazileti kazanmamış kimselerden yakıcı alevlerden kaçar gibi kaçmalıdır. Çünkü insan birlikte olduğu insanların özelliklerini kapmaya yatkındır. Nefsin kötü yola düşmesi kolay, hâlbuki nefse bir faziletin kazandırılması aksine güçtür.[284] Bu da düşünülürse yukarıdaki hükmün önemi kolayca anlaşılır. Kötülüğe düşmek merdivenlerden aşağıya inmek kadar kolay, faziletin kazanılması o merdivenleri elleri dolu çıkmak kadar zordur.

Nefsi hastalıklardan korumanın yollarından birisi de devamlı olarak nefsine güzel amelleri yüklemek, taşımak, güzel işleri tahsil ve ikmal edip bu hususta asla ihmalci ve tembel davranmamaktır. Doktorların bedeni korumak için bazı egzersizler ve perhizler verdikleri gibi; ruhu korumak için de bazı egzersizler, alıştırma ve telkinler yapılmalıdır.[285] Bunlar yapılmazsa nefis, bazı hastalıklara tutulur ve onlardan kurtulmak için tedavi etmek gerekir.

İslam ahlâkçılarınca nefsin hastalığı olarak görülen davranışlar: Yalan söylemek, korkaklık, iffetsizlik, tembellik, iki yüzlülük, kendini beğenmişlik vb.dir.[286]

Peyami Safa, ahlâkçılar gibi nefsin hastalıklarından ve bunların tedavilerinden bahsetmiştir. Peyami Safa'nın eserlerinde görülen nefsin hastalıkları farklı iken bunların ana tedavileri hemen hemen aynıdır.

Peyami Safa'nın eserlerinde görülen belli başlı nefsin hastalıkları, iffetsizlik, yalan söylemek, hırs ve sadakatsizliktir. Peyami Safa ailenin yapısını korumak ve toplumda sağlıklı bireylerin olmasını sağlamak için bu hastalıklardan iffetsizlik ve tedavisi üzerinde önemle durmuştur.

IV.1.İffetsizlik ve Tedavisi

Ahlâkçılar, iffeti iyi ahlâkın esası ve faziletlerin kaynağı saymışlardır.[287] "İffet, nefsin meşru olmayan arzularına uymamaktır."[288] İffetin zıddı iffetsizliktir.

---

[284] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.157-158
[285] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.160
[286] Geniş bilgi için bkz., Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.110; Kınalızade, Ali, a.g.e., s.184-326
[287] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.113
[288] Akseki, Ahmet Hamdi, Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı, s.223

İffetin ifratı “fücur” ve “şereh”tir. Hissi, geçici lezzet ve iştihalarda itidal noktasını tecavüz edip şer’an ve aklen caiz olmayan mertebelere girmektir. Tefriti ise “hümud”dur ki şer’an ve aklen mübah sayılan ve ruhsat verilen lezzetlerden tamamen yüz çevirmektir. Bu durum ya bedenin zararına ya da neslin tükenmesine neden olur.[289]

Peyami Safa’ya göre; iffetin insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olduğunu söylemiştik. Peyami Safa, namus ile iffeti hemen hemen aynı anlamda kullandığı için namussuz olmak ile iffetsiz olmak aynı anlama gelir. İffetsizlik insanı samimiyet duygusundan da uzaklaştırır.[290] Aynı zamanda iffetsiz davranan insanlara özellikle kadınlara toplumda saygı yoktur.[291]

İffetsizlik, toplumda olumsuz sonuçlar doğuracağı için insanlar iffetini korumalı ve iffetsiz davranışlarını tedavi etmelidirler. Peyami Safa’ya göre bu iki yolu vardır. Birinci yol: İnsanların içinde Allah korkusunun olması gerekir, eğer yoksa bu duygu onlara hissettirilmelidir.[292] İkinci yol ise insanlara milli ahlâk şuurunun verilmesi ve geleneklerin öğretilmesidir.[293]

Peyami Safa’ya göre toplumdaki bireyler bu iki duygu ile yetiştirilirse iffetsizlik diye bir hastalık olmaz, olsa da aşmak kolay olur. Çünkü insan, hayatında birtakım gelgitler yaşasa da Allah korkusu olursa özünden ve inançlarından kolay kolay kopamaz.

Şimdi nefsin bir diğer hastalığı yalan söylemek ve tedavisi üzerinde duralım.

IV.2.Yalan Söylemek Ve Tedavisi

Nefsi terbiye yönünden, nefsi korumak ve umumi eğitimden sonra, yapılması gereken mühim işlerden birisi doğruluk, kaçınılması gereken davranış ise yalandır.[294]

Ahlâkçıların üzerinde durduğu nefsin hastalıklarından birisi olan yalan söylemek: “Gerçeğe uygun olmayan sözleri söylemektir.”[295] Bazılarına göre ise: “Olmuş bir olayı olmamış, olmamış bir olayı da olmuş gibi göstermektir.”[296]

---

[289] Kınalızade, Ali, a.g.e., s.126
[290] Safa, Peyami, Şimşek, s.32–38
[291] Safa, Peyami, Biz İnsanlar; s.51
[292] Safa, Peyami, Doğu-Batı Sentezi, İst., 1976, s. 148-149
[293] Safa, Peyami, Sözde Kızlar, s.185–190
[294] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.110
[295] Bkz. M. Said, Ahlâki Hamide, s.76; H.Remzi, Ahlâki Hamidî, s.83,(Aktaran: Erdem, Hüsameddin,

Yalan bütün kötü huyların anası ve kaynağı, bütün ruhi hastalıkların çıktığı yer ve medeni musibetlerin sebebi olarak gösterilmektedir. Hemen hemen her kötülüğün altında yalan ve güvensizlik vardır.[297]

İnsanları yalan söylemekten uzak tutmak için alınacak en önemli tedbirler, mümkün olduğu kadar onları korkutmamak, içten davranmalarına imkân sağlamak, menfaat ve çıkarlarını tanımak ve izzeti-i nefislerini boş yere incitmemektir.[298]

Peyami Safa' ya göre yalan ise küçük menfaatler ya da nefsin doyumsuz arzularını tatmin etmek için başvurulan yollardandır.[299]

Peyami Safa'ya göre; bu hastalıktan kurtulmak için öncelikle insanlarda Allah korkusunun olması gerekir.[300] İkinci olarak da insan elinde olan ile yetinmesini bilmeli ve daha fazlası istememelidir.[301] Çünkü insan fazlasını istedikçe tatmin olması güçleşir. Daha fazlasını istemeye başlar, hatta nefsinin arzuları arasında karar veremez ve bu arzuların hepsine ulaşabilmek için daha fazla yalan söyler. Her konuda tatminsizlik baş gösterir ve mutlu olamaz. Böyle olunca tatminsizliklerinin bedelini insan hayatı ile ödeyebilir.[302] Bu nedenle yalan Peyami Safa'ya göre; uzak durulması gereken bir davranıştır.

Peyami Safa'ya göre nefsin bir diğer hastalığı sadakatsizliktir. Şimdi sadakatsizlik ve tedavisi üzerinde duralım.

IV.3. Sadakatsizlik Ve Tedavisi

Sadakat; garezden, menfaatlerden ayrılmış, saf ve halis dostluktur. İnsanlar arasında meşhur olan sadakat; daima din, devlet ve milletine; dostlarına, akraba ve komşularına sözle ve işle hayır ulaştırma arzusudur. Ahlâkçılardan bazıları sadakati toprağa ekilmiş bir tohuma benzetirler ki, o toprak altında ne kadar kalsa, eğer Allah tarafından bir afet gelmezse, mutlaka yeşerir. Sadakat faziletine sahip olan insanlar mutlaka mükâfatını görürler.[303]

---

a.g.e., s.111
[296] Bkz. A.Rifat, Tasvir-i Ahlâk, s.282, (Aktaran: Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.111)
[297] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s.111
[298] Erdem, Hüsameddin, a.g.e., s. 112
[299] Safa, Peyami, Fatih- Harbiye, s. 40–44
[300] Safa, Peyami, Din İnkılâp İrtica, s. 147
[301] Safa, Peyami, Yalnızız, s. 137–149
[302] Safa, Peyami, Yalnızız, s. 321–334
[303] Kınalızade, Ali, a.g.e., s. 111

Kınalızade Ali'ye göre sadakat; adaletin on iki çeşidinden biridir.[304] Ahlâkçılarca büyük önem verilen sadakat duygusunun zıttı sadakatsizliktir.

Sadakat yukarıdaki anlama geliyorsa ve sadakate önem veriliyorsa onun zıttı olan "sadakatsizlik ne anlama gelir?", "İnsan hayatındaki yeri nedir?", "Peyami Safa' ya göre sadakatsizlik ne demektir?", "Nasıl tedavi edilir?"

Peyami Safa'ya göre insanı yiyip bitiren huyların başında sadakatsizlik gelir. İnsanın içine sadakat konusunda düşen şüphe onu ruhen ve bedenen günden güne eritir. Bunun nedeni ise sadakat temeli üzerine kurulan iffet, güven, dostluk gibi başka duyguların var olmasıdır.[305]

Sadakatsizleşmenin sebepleri; nefsin maddi arzuları[306] ve özentidir.[307] Sadakatsizlik dostluk, güven iffet, gibi faziletleri yok edeceği için onun tedavi edilmesi gerekir. Peyami Safa'ya göre sadakatsizliğin de ilk tedavi yolu diğer hastalıkların tedavisinde olduğu gibi, insanların içine Allah korkusunun yerleştirilmesidir.[308] Diğer tedavi yolu ise nefsin arzularını dizginleyebilmektir.[309] Arzular dinginleşirse insan daha fazlasını istemez ve böylece sadakatini zedeleyecek bir durum meydana gelmez.

Peyami Safa'nın ahlâk anlayışında görülen nefsin başlıca hastalıkları bunlardır. Yalan söylemek, iffetsizlik ve sadakatsizlik dışındaki nefsin hastalıkları da bu hastalıklara bağlıdır. Nefsin hastalıkları tedavi edilirse reziletler ortadan kalkar ve fazilet sahibi bir insan olunur. Fazilet sahibi insanlar da huzurlu ve mutlu aile ve toplumları meydana getirir ki Peyami Safa'nın asıl amacı da budur.

---

304 Kınalızade, Ali, a.g.e., s. 111
305 Safa, Peyami, Şimşek, s. 260–280
306 Safa, Peyami, Şimşek, s.101–102
307 Safa, Peyami, Fatih- Harbiye, s.18–21
308 Safa, Peyami, Doğu-Batı Sentezi, s.148–149
309 Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, s. 67–69

SONUÇ

Ahlâk, ilk insandan günümüze kadar hayatın her alanını ilgilendiren önemli bir olgudur. Dolayısıyla ahlâkın tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Ahlâk birey için önemli olduğu kadar toplumsal yaşantı için de önemlidir. Çünkü insanları ayakta tutan ahlâk, bu sayede toplumların ayakta kalmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda her milletin kendine özgü bir ahlâk anlayışı vardır denilebilir. Dolayısıyla toplumdan topluma ahlâk kuralları zaman zaman değişiklik arz edebilir.

Ahlâk, felsefenin ele aldığı problemlerden biridir. Fakat ahlâkla sadece felsefe ilgilenmemiştir. Dinler, ahlâk üzerinde önemle durmuştur. Bu bağlamda her inanç sisteminin kendine özgü bir ahlâk sistemi vardır. Bu sebeple İslam Dini'nin de kendine özgü ahlâk kuralları mevcuttur.

Peyami Safa'nın yaşadığı dönem Tanzimat ile başlayan batılılaşma sürecinin devam ettiği bir dönemdir. Avrupa'nın siyasi, sosyal, askeri ve teknik alanlarında üstünlüğünün kabul edilmesi, zor durumda olan ve bir çıkış kapısı arayan son dönem Osmanlı devletinde kurtuluş arayışlarına sebep olmuştur. İşte bu durumda batılılaşma, Osmanlı'nın içinde bulunduğu çöküş durumundan kurtulmak ve Avrupa'nın güçlü devletleri ile arasındaki güç farkının artmasını engellemek için bir devlet politikası olarak benimsenmiştir. Batılılaşma politikası sadece Avrupa'nın sanayisini ve tekniğini almaktan ibaret değildir, bütünüyle bir Avrupalılaşma eğilimi taşımıştır. Bu çabanın hedefinde insan ve onun zihni olduğu kadar insanın ahlâki özelliklerindeki değişim de vardır.

Bizim toplumumuzda batılılaşma eğilimi, tüm halk üzerinde değil, daha çok gençler üzerinde etkili olmuş ve gençler ile yetişkinler arasında görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Gençler, her anlamda batıya yönelmeye çalışırken, yetişkinler öz kültürlerini korumaya çalışmışlardır. Tabi bu durumun tam aksi olan haller de mevcuttur. Geleneksel olarak, kültürünü korumaya çalışan gençler olduğu gibi, kültüründen kopup batılılaşmak isteyen yetişkinler de olmuştur. Fakat tamamen batılılaşma düşüncesi bizim toplumumuzda uzun süre geçerliliğini koruyamamıştır.

Aydınlanma döneminde Avrupa'da modernleşme ile din güçlü bir referans olarak kabul edilmez hale gelmiştir. Ancak yirminci yüzyılda bu düşünce yerini tekrar dini öne çıkaran ahlak anlayışına bırakmıştır. İnsanların her türlü problemini

çözme iddiasında olan din, başvuru kaynağı olma özelliğini korumuştur. Diğer problemler de olduğu gibi ahlâki problemlerin çözüm kaynağı da din olmuştur. Dönem dönem ahlâka farklı açılardan yaklaşımlar olsa da bu durum toplumun ahlâk anlayışını dinden bağımsız kılacak yeterlilikte olmamıştır.

Peyami Safa'nın romanları, tam anlamıyla bir geçiş döneminin ve cumhuriyetin ilk yıllarının eseridir. Her şeyde olduğu gibi ahlâk anlayışında da büyük bir değişim vardır. Bu nedenle doğu ve batılı mukayesesini yapan Peyami Safa, her zaman ahlâki değerleri korumak için doğu ahlâkına sahip çıkmıştır. Ona göre, Batı Ahlâkı ise nefsin arzularına tutkuyla bağlıdır.

Peyami Safa'nın ahlâk anlayışında din ile ahlâk arasında sıkı bir bağ vardır. İyi ve kötü ölçütlerinde dini ön plana koyar. Ahlâkın en önemli yaptırıcı gücü dindir. Dinin yaptırım gücü azalırsa reziletlerin çoğaldığı bir ahlâk anlayışı başlar. Ahlâkın diğer yaptırıcı güçleri: Aile ve vicdandır.

Ahlâk, insanların birlikte yaşamalarındaki zorunluluğun bir sonucu olarak vardır. Bunun sebebi aynı toplumda yaşayan insanların her istediklerini yaptıkları yerde ortaya çıkacak karmaşanın önüne geçmektir.

Peyami Safa, ahlâki değerlerin değişmemesi gerektiğini düşünen idealistlerdendir; fakat zaman içinde o da ahlâkta değişimin olduğunu ve olmasının doğallığını fark etmiştir.

Peyami Safa, ahlâkı kısımlara ayırmış ve değişim sürecinde insanların ahlâklı kalabilmesi için kaynağını dinden alan milli ahlâka sarılmaları gerektiğini savunmuştur.

Peyami Safa'nın romanlarında en çok üzerinde durduğu konu iffet ve ailedir. Bu iki konunun ortak yanı ise toplumun bozulmaması için ikisinin de gerekli olmasıdır. Bir başka ifade ile aile, fert ve toplum hayatı açısından son derece önemli bir kurumdur. O, bir yandan kadın-erkek ilişkisinin meşru bir zeminde yürütülmesini sağlarken, diğer taraftan ferdin huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasını mümkün hale getiren bir ortam oluşturur. Toplumun sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi güçlü bir aile biriminin varlığına bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ailenin fert ve toplum için ifade ettiği anlam kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan aile, Peyami Safa'nın ahlâk anlayışında özel bir yere sahiptir. Ona göre de insan

davranışlarının son gayesi mutlu olmaktır. Dolayısıyla o mutçu bir ahlâkçıdır denilebilir.

Peyami Safa'da ahlâkî buhranın sebepleri: din duygusunun zayıflaması, milli duyguların zayıflaması ve aile bağlarının gevşemesidir. Ahlâklı olmak için bu değerlere sıkıca sarılmak gerekir.

Türk toplumunun kendine özgü bir yapısı mevcuttur, bu nedenle batı kaynaklı kültürel değişimlere dikkatli yaklaşmak gerekir. Ama Peyami Safa, her ne kadar değişime dirense de değişimin kaçınılmaz bir gerçek olduğunu da vurgulamaktadır.

Peyami Safa'nın ahlak konusundaki tespitleri, toplumda kuşaklar arasında yaşanan ahlaki konulardaki problemlerin çözümüne ışık tutan önemli tespitlerdir. Aynı zamanda Peyami Safa'nın ahlâk anlayışını anlamak, toplumumuzun ahlâk anlayışını anlamaktır. Çünkü yakın tarihin şahitlerinden olan Peyami Safa, toplumun doğu kültüründen batı kültürüne geçişini ayrıntılı bir şekilde tahlil etmiştir. Günümüzde gençliğin içine düştüğü fikir bunalımlarını anlamak ve aşmak için önce yakın tarihe bakılmalı, ondan sonra çözümler aranmalıdır. Bu bakımdan Peyami Safa güzel bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Kur 'an-ı Kerim

1-PEYAMİ SAFA'NIN ESERLERİ

Safa, Peyami, *Attilâ*, Ötüken Yay., 3. Baskı, İst., 1977.

------------------, *Bir Akşamdı,* Ötüken Yay., 11. Baskı, İst., 1987.

------------------, *Bir Tereddüdün Romanı*, Ötüken Yay., 2. Baskı, İst., 1968.

------------------, *Biz İnsanlar*, Ötüken Yay., 12. Baskı, İst., 1996.

------------------, Canan*,* Ötüken Yay., İst., 2000.

------------------, *Din İnkılap İrtica (Objektif 4),* Ötüken Yay., İst., 1976.

------------------, *Doğu Batı Sentezi*, Yağmur Yayınevi, 2. Baskı, İst., 1976.

------------------, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Alkım Yay., İst., 2000.

------------------, *Eğitim Gençlik Üniversite (Objektif 7),* Ötüken Yay., İst., 1976.

------------------, *Fatih-Harbiye*, Ötüken Yay., 19.Baskı, İst.,1999.

------------------, *Mahşer*, Ötüken, Yay., 3. Baskı, İst., 1977.

------------------, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu,* İnkılâp ve Aka Kitapevleri,2.Baskı, İst., 1964.

------------------, *Millet ve İnsan*, Akbaba Yay., İst., 1943.

------------------, *Sosyalizm Marksizm Komünizm (Objektif 3),* Ötüken Yay., 4.Baskı, İst, 1977.

------------------, *Sözde Kızlar*, Ötüken Yay., İst., 1987.

------------------, *Şimşek*, Ötüken Yay., 7. Baskı, İst., 1984.

------------------, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981.

------------------, *Yalnızız*, Ötüken Yay., 14. Baskı, İst., 1999.

2-DİĞER KAYNAKLAR

Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı*, Nur Yay., Ankara, ts.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Ethik*, çev. Saffet BABÜR, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1998.

Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yay., 8. Baskı, Ankara, 2005,

Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Dini Bilimler Yayınları, 3.Baskı, Konya, 2004.

Ayvazoğlu, Beşir, *Peyami, Hayatı, Sanatı Felsefi Dramı*, Ötüken, İst., 1998

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Andaç Yay., Ankara, 2003.

Çağırıcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İFAV Yay, İstanbul,1989.

Dalkılıç, Bayram, *Yirminci Yüzyılda Bir Ateist Düşünür Bertrand Russell*, Kendözü Yay., Konya, 2000.

Erdem, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Yay., Konya, 2003.

------------------------, *Bazı Felsefe Meseleleri*, Hü-er Yay., Konya, 1999.

------------------------, *Problematik Olarak Din Felsefe Münasebeti*, Hü-er Yay., 3. Baskı, Konya, 2004.

------------------------, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Sebat Ofset, Konya, 1996.

Gazali, *İhya u Ulumi'd – Din*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İst.,1989.

Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, *Kelâm,* Tekin Kitabevi, 4. Baskı, Konya, 1998

Göze, Ergun, *Peyami Safa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.

--------------, *Peyami Safa - Nazım Hikmet Kavgası*, Yağmur Yayınevi, İst., ts.

Göze, Ergun, F. Timurtaş, *Peyami Safa'dan Seçmeler*, Yağmur Yay., İst.,1976.

Güngör, Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yay., 3. Baskı, İst., 1998.

Hökelekli, H., *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara,1993.

İzmirli, Celaleddin, *Dini Ahlâk Bilgisi*, Hilmi Kitabevi, İst., 1956.

Kehrer, Günter, vd., *Din Sosyolojisi*, (çev. M. Emin Köktaş; Abdullah Topçuoğlu), Vadi Yay., Ankara, 1996.

Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996.

Kınalızade Ali, *Ahlâk-ı Alai,* (Haz.: Hüseyin Algül), Kervan Kitapçılık Ofset, İst., ts.

Kösoğlu, Nevzat, *Peyami Safa*, Alternatif Yay., Ankara, 2002.

Rousseau, J.Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), Adam Yay., 5. Baskı, İst., 1993.

Tekin, Mehmet, *Peyami Safa ile Söyleşiler*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2003.

Tillich, Paul, *Ahlâk ve Ötesi*, (çev. ve der.: Aliye Çınar), Elis Yay., Ankara, 2006.

Topçu, Nurettin, *Felsefe*, Dergah Yay., İst., 2002.

Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren Kitapevi, 3.Baskı, Konya, 2002.

3- MAKALE, SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., 2.Baskı, Ankara, 1997.

Çağrıcı,Mustafa, "Adalet", *DİA,* I, İst., 1988.

Çağrıcı,Mustafa, Aydın, Mehmet, "Ahlâk", *DİA*, II, İst., 1989.

Çağrıcı,Mustafa, Aydın, Mehmet, "Fazilet", *DİA*, XIII, İst., 1995.

Develloğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yay. 19. Baskı, Ankara, 2002.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, (Çev. Lûtfi Ay), Meb. Yay., İst., 1995.

4- İNTERNET KAYNAKLARI

1-Aktan, Can, Ahlâk Felsefesi *Alanında Bazı Tartışma Konuları*, (http://www.canaktan.org/din-ahlâk/ahlâk/ahlâk-felsefesi/tartisma-konulari.htm), (19.03.2010)

2- Aktan, Can, *Din Vicdan ve Ahlâk*, (http://www.canaktan.org/din-ahlâk/ahlâk/ahlâk-felsefesi/ahlâk-felsefesi.htm),(19.03.2010)

3- Milli Ahlâk, (http://www.turkcebilgi.com/milli_ahlâk/ansiklopedi (25.10.2009)

4-Öztürk, Mustafa**,** *Vicdan Vicdanlılık ve Vicdansızlık Üzerine,* (http://www.diyanet.gov.tr./ turkish/

dy/Diyanet-İstleri-baskanligi/duyuru/4362.aspx), (01.12.09)